

સચિત્ર સાર્થ
સામાયિક-ચૈલ્યવંદન

જ્ઞેન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ મુંબઈ.

સચિત્ર-સાર્થ
સામાયિક-ચૈત્યવંદન
પ્રબોધટીકાનુસારી
શબ્દાર્થ, અર્થસંકલના તથા સૂત્રપરિચય સાથે

પ્રકાશક :
જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ
ધરલા, વીલેપારલે. :: મુ'ખર્ષ-૫૬ [A.S.]

प्रकाशक :

सुभोधचंद्र नानालाल शाह

मंत्री

जैन साहित्य विकास मंडळ

११२, स्वामी विवेकानंद रोड,

धरला, वीलेपारले : : मुंभई ५६ [A.S.]

द्वितीय आवृत्ति

नकल २०००

मूल्य रु. १-२५

वि. सं. २०२४

सर्व हक्क स्वाधीन :

मुद्रक :

धैर्यकुमार सी. शाह

आशा प्रिन्टर्स

१०८/केशवळ नायक रोड,

मुंभई ए. (B. R.)

अमारां प्रकाशनेा भेजववानां स्थान :

१ मोतीलाल अनारसीदास,

अंगलो रोड, नवाहरनगर, दिल्ली-७.

२ सरस्वती पुस्तक लंडार,

रतनपोण, हाथीपाना, अमदावाद.

३ मेघराज पुस्तक लंडार,

२२०, डीका स्ट्रीट, मुंभई-२.

પ્રકાશકીય નિવેદન

આજથી ૧૬ વર્ષો પૂર્વે જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળે શ્રી પંચ પ્રતિ-
ક્રમણસૂત્ર પ્રબોધટીકાનુસારી બહાર પાડી તેની હજારો નકલો છપાવી
સકલ શ્રીસંઘમાં તેનો પ્રચાર કર્યો હતો અને શ્રીસંઘે તેનો અતિઆદર
પૂર્વક સ્વીકાર કર્યો હતો.

આ શુદ્ધસંકલને ધણી ધણી અશુદ્ધિઓનું પરિમાર્જન કર્યું
હતું, વર્ષોથી પ્રતિક્રમણસૂત્રોમાં દાખલ થઈ ગયેલી અશુદ્ધિઓને
જહેમતભર્યા સંશોધનને અંતે દૂર કરી હતી અને તદનુસાર સૂત્રોના
અર્થોને સુસંગત મનાવ્યા હતા. આ બધી તેની સુવિશેષતાઓ હતી.

આ પુસ્તકમાંથી સામાયિક અને ચૈત્યવંદનનો ભાગ જુદો પાડી
તેને સસ્તી કિંમતે આપવામાં આવે તો ધાર્મિક શિક્ષણના અભ્યાસીઓ
તથા તે શિક્ષણમાં રસ લેનાર વ્યક્તિઓને તે ઉપયોગી થઈ પડે એવા
વારંવાર સૂચનો થવાથી તે પુસ્તકમાંથી સામાયિક અને ચૈત્યવંદનનો
ભાગ જુદો પાડીને આજથી ૧૩ વર્ષ પૂર્વે તેને પુસ્તકરૂપે પ્રગટ
કરવામાં આવ્યો અને તેમાં સુંદર પ્રાસંગિક ચિત્રો ખાસ તૈયાર કરાવીને
દાખલ કરવામાં આવ્યા.

શ્રીપ્રતિક્રમણસૂત્ર પરની પ્રબોધટીકામાં સૂત્રોની જે પાઠશુદ્ધિ તથા
અર્થશુદ્ધિ રહેલી છે, તે ધાર્મિક શિક્ષણમાં યોગ્ય સ્થાન પામે તથા
જૈન સંઘ તેનાથી-સુપરિચિત થાય, એ હેતુથી પ્રસ્તુત પુસ્તક તૈયાર
કરવામાં આવ્યું. આ પુસ્તકમાં દરેક સૂત્રનું મૂળ નામ તેના મથાળે
મોટા અક્ષરોમાં આપવામાં આવ્યું અને પ્રચલિત નામ નીચે કૌંસમાં
દર્શાવવામાં આવ્યું. પછી સંશોધિત મૂળપાઠ આપવામાં આવ્યો.
તે પછી એ ક્ષેત્રમાં શબ્દાર્થ આપવામાં આવ્યો અને જ્યાં તેના
લાક્ષણિક કે તાત્પર્યાર્થ જણાવવાની જરૂર જણાઈ, ત્યાં બીજો અર્થ
આપીને તેમ કરવામાં આવ્યું. પછી શુદ્ધ ગુજરાતીમાં અર્થસંકલના
આપવામાં આવી અને છેવટે સૂત્રપરિચય આપવામાં આવ્યો. તેમાં
પ્રસ્તુત સૂત્ર ક્યારે કેવા હેતુથી બોલાય છે, તે દર્શાવ્યું, અને જ્યાં
તેના સંબંધમાં અમુક સપ્રદાય કે કિંવદન્તી પ્રવર્તે છે, ત્યાં તેવા
સ્વરૂપે તેની રજુઆત કરવામાં આવી. વળી કેટલાક સૂત્રપરિચય પછી
સરલ ભાષામાં ટુંકી પ્રશ્નોત્તરી પણ આપવામાં આવી કે જે સૂત્રને
વિષય સ્પષ્ટ કરવા માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

પુસ્તકના પ્રાન્તલાગે સામાયિક લેવાનો તથા પારવાનો વિધિ તથા દેવદર્શન-ચૈત્યવંદનો વિધિ અને તેના હેતુઓ પણ વિસ્તારથી દર્શાવવામાં આવી જેથી પાઠકને તે તે વિધિનું રહસ્ય સમજાય અને તેનાં અનુ-શીલનમાં આનંદ આવે.

આ પુસ્તક અતિલોકપ્રિય બન્યું અને તેથી સામાયિક સૂત્રના આ પુસ્તકને ધાર્યાથી વધુ પ્રચાર થતો જ ગયો. ૫૦૦૦ નકલો તે થોડા જ સમયમાં સમાપ્ત થઈ ગઈ અને તે માટેની માંગ સતત ચાલુ રહ્યા જ કરી.

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળે નવા નવા સંશોધનો પાછળ પોતાની શક્તિઓ રોકેલી હોવાથી ધણી સમયથી જનસમૂહની આ પુસ્તકોની પુનરાવૃત્તિ કરાવવાની માગણી છતાં તે માગણીનો સ્વીકાર તે કરી શકતું ન હતું, પરંતુ પ્રેમભરેલી આ માગણીનો અસ્વીકાર કર્યા જ કરવાનું શક્ય ન જ બની રહ્યું ત્યારે આ પુસ્તકનું પુનઃમુદ્રણ કરાવવાનો નિર્ણય થયો અને આ પુસ્તકવાચકોના કરકમત્રમાં મૂક્યા અને ભાગ્યવાન બન્યા છીએ.

આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિમાં રહી ગયેલી ભૂલોને બીજી આવૃત્તિમાં સુધારી લેવામાં આવી છે, સામાયિક પદોની વચમાં મૂકવામાં આવેલા અલગ પદ દર્શક ચિહ્નો (—) ને કાઢી નાખવામાં આવી છે. લોગસ્સસૂત્ર તથા ઉવસગ્ગદરં સૂત્ર પર મંડળે વર્ષો લગી કરેલા સંશોધનને અનુસાર નક્કી થયેલા અર્થોને તે તે સૂત્રોમાં મૂકવામાં આવી છે અને આ બધા દ્વારા આ આવૃત્તિને વિશેષ શુદ્ધ તેમજ આદરણીય બનાવવાનો પ્રયત્ન અમે કર્યો છે.

આટલું છતાંય અમે હૃદયસ્થ છીએ, ભૂલો થવી એ અમારા માટે સહજ છે અને તેથી સકલ શ્રીસંધને વિનંતિ કરીએ છીએ કે હજી પણ આ પુસ્તકમાં ન્યાં કયાંય પણ ભૂલો રહી ગયેલી દેખાય તે તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરે જેથી ભવિષ્યમાં તેનું પરિમાર્જન કરી શકાય.

અમારા આ પ્રયાસમાં જે મહાનુભાવોએ અમને પોતાની પ્રેરણા તથા સહકાર આપ્યા છે તેમનો પ્રાન્તે આભાર માનું છું.

વૈશાખ સુદિ ૧૫, રવિવાર

નિવેદક—

વિ. સં-૨૦૨૪

સુબોધચંદ્ર નાનાલાલ શાહ

તા. ૧૩-૪-૬૮

મંત્રી

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

विषयानुक्रम

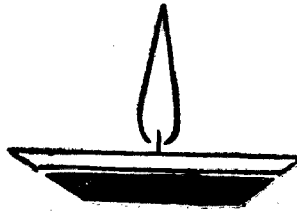
पृ०४

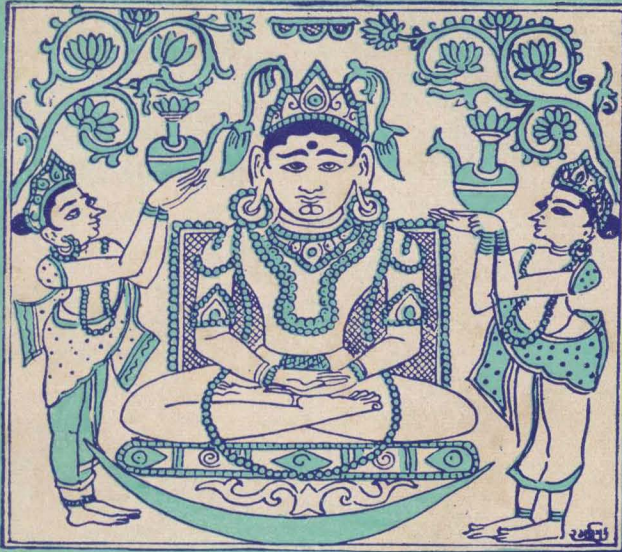
प्रकाशकनुं निवेदन...	३
१ नमुष्कारो [नमस्कारमंत्र]	१
२ पंचिद्विसुतं [गुरुस्थापनासूत्र]	६
३ थोअवदणुसुतं [षमासमणु सूत्र]	११
४ सुगुरुसुषशातापृष्ठा [गुरुनिमंत्रणु सूत्र]	१४
५ धरियावद्वियं सुतं [धरियावद्वियं सूत्र]	१६
६ उतरीकरणु सुतं ['तरस उतरी' सूत्र]	२०
७ काउरसगु सुतं ['अन्नत्य' सूत्र]	२१
८ यउवीसत्य सुतं ['दोगरस' सूत्र]	२७
९ सामाधिय सुतं ['कुरेमि अंते' सूत्र]	३६
१० सामाधयपारणुसुतं [सामाधिक पारवातुं सूत्र]	४०
११ अगयिंतामणु सुतं ['अगयिंतामणु' शैत्यवदन]	४४
१२ तित्यवदणु सुतं ['अ किंयि' सूत्र]	५०
१३ सक्त्य सुतं ['नमोत्यु षु' सूत्र]	५१
१४ सव्वयेधयवदणुसुतं ['अवति येधुआध' सूत्र]	६३
१५ सव्वसाहुवदणु सुतं ['अवतं के वि साहु' सूत्र]	६४
१६ पंचपरमेष्ठिनमस्कारसूत्रम् ['नमोडडत' सूत्र]	६५
१७ उवसगुअर थोतं [उपसर्गाअर स्तोत्र]	६६
१८ पणुिडाणु सुतं ['अय वीधराय' सूत्र]	७१
१९ येधुपथय सुतं ['अरिडंतयेधुयाणु' सूत्र]	७५
२० अस्वाणुकंठं शुभ्र [पंचअन स्तुति]....	७९
२१ सामाधिक अेवानो विधि	८२
२२ सामाधिक पारवानो विधि	८४
२३ देवअर्थन तथा शैत्यवदनो विधि	८५

શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૭	૫	સ્વેઠ, સ્થી	સ્વેચ્છાથી
૧૯	૧૫	વિરાધનાને	વિરાધનાને
૨૨	૨૨	વાય છે.	થાય છે.
૨૪	૧	ખંડિત	ખંડિત
૨૭	૧૩	રિદ્ધિનેમિં	રિદ્ધિનેમિં
૨૯	૨૧	તીર્થાંકરી	તીર્થાંકરી
૪૫	૯	વતે	વતો
૬૩	૧	સવ્વચેધયિવંદણ	સવ્વચેધયિવંદણ
૭૧	૧૦	નિયાણ	નિયાણ
૭૭	૧૬	નેવેઘ	નેવેઘ

सुरसरि सायर द्रह तीरथनां
जणकुंला लरी लावे।
निमल निज आतमने करवा
लावधरी नवरावे।

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

१ नमुकारो

[नमस्कार भंत्र]

भूण—

नमो अरिहंताणुं ।
 नमो सिद्धाणुं ।
 नमो आयरियाणुं ।
 नमो उवञ्जयाणुं ।
 नमो लोअ्ये सव्वसाहूणुं ॥

(सिद्धो गो)

अेसो पयनमुकारो, सव्वपावपणुसणुो ।
 मंगलाणुं य सव्वेसिं, पढमं हवधं मंगलं ॥१॥

शब्दार्थ—

नमो—नमस्कार हो.
 अरिहंताणुं—अरिहंत भग-
 वंतेने.
 सिद्धाणुं—सिद्ध भगवंतेने.
 आयरियाणुं—आयार्थ महा-
 रान्नेने.
 उवञ्जयाणुं—उपाध्याय महा-
 रान्नेने.
 लोअ्ये—लोअ्यां, अहीदीपभारहेला.
 सव्वसाहूणुं—सर्व साधुअेने.
 अेसो—आ.
 पयनमुकारो—पय परमेष्ठीने
 अरेलो नमस्कार.

सव्वपावपणुसणुो—सर्व
 पापनो विनाश करनार.
 सव्व-अधां. पाव-पाप.
 पणुसणु-विनाश करनार.

मंगलाणुं—मंगलोतुं, मंगलोभां.
 य-अने, तथा.
 सव्वेसिं—सवेतुं
 पढमं—हत्कृष्ट.
 हवधं—छे.
 मंगलं—मंगल.

અર્થસંકલના—

અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર હો.

સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર હો.

આચાર્ય મહારાજોને નમસ્કાર હો.

ઉપાધ્યાય મહારાજોને નમસ્કાર હો.

લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો.

આ પાંચ પરમેષ્ઠીને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો વિનાશ કરનાર તથા બધાં મંગલોમાં ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. ૧.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રવડે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. તેથી તે ‘પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર’ કે ‘નમસ્કાર મંત્ર’ના નામથી ઓળખાય છે. શાસ્ત્રોમાં આ સૂત્રને ‘પંચમંગલ’ તથા ‘પંચમંગલમહાશ્વતસ્કંધ’ તરીકે પણ ઓળખાવેલું છે.

નમવાની ક્રિયાને નમસ્કાર કહેવામાં આવે છે. આ ક્રિયા દ્રવ્યથી પણ થાય છે અને ભાવથી પણ થાય છે, તેથી નમસ્કારના દ્રવ્ય-નમસ્કાર અને ભાવ-નમસ્કાર એવા બે પ્રકારો પડે છે. માથું નમાવવું, હાથ જોડવા, ઘૂંટણે પડવું વગેરે ‘દ્રવ્યનમસ્કાર’ કહેવાય છે અને મનને વિષય તથા કષાયમાંથી મુક્ત કરી તેમાં નમ્રતાનો ભાવ લાવવો, તેને ‘ભાવનમસ્કાર’ કહેવાય છે. દ્રવ્યનમસ્કાર તથા ભાવનમસ્કારથી નમસ્કારની ક્રિયા પૂર્ણ થઈ ગણાય છે.

નમસ્કાર-મંત્રનું સ્મરણ કરવાથી સર્વ અશુભ કર્મોનો નાશ થાય છે તથા સર્વ શ્રેષ્ઠ મંગલ થયું ગણાય છે, તેથી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો હોય, શાસ્ત્રનો ઉપદેશ દેવો હોય, ધાર્મિક ક્રિયા કરવી હોય, ધાર્મિક ઉત્સવ કરવો હોય અથવા કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું હોય,

તેા શરૂઆતમાં તેનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે. વર્ણી જિંધતાં, જાગતાં, જોજન કરતાં, પ્રવાસે જતાં, તેમજ મરણ નજીક આવતાં પણ તેનું શરણ લેવામાં આવે છે.

આ સૂત્રમાં ૬૮ અક્ષરો છે, ૮ સંપદાઓ છે અને ૯ પદો છે, તે આ પ્રમાણે :

સૂત્ર	અક્ષરો	સંપદા	પદ
નમો અરિહંતાણં	૭	પહેલી	પહેલું
નમો સિક્ષાણં	૫	બીજી	બીજું
નમો આપરિયાણં	૭	ત્રીજી	ત્રીજું
નમો ઉવજ્જાયાણં	૭	ચોથી	ચોથું
નમો લોએ સવ્વસાહુણં	૯	પાંચમી	પાંચમું
એસો પંચનમુક્કારો	૮	છઠી	છઠું
સવ્વપાવપ્પણાસણો	૮	સાતમી	સાતમું
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં	૮	આઠમી	આઠમું
પઠમં ઉવઘ્ઠ મંગલં	૯	,,	નવમું
	૬૮		

પંચપરમેષ્ઠી

પ્રશ્ન—પરમેષ્ઠી કોને કહેવાય?

ઉત્તર—જો પરમે એટલે પરમપદમાં કે જાંચા સ્થાનમાં 'ઠિન' એટલે રહેલા હોય, તેને પરમેષ્ઠી કહેવાય. અરિહંત, સિક્ષ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સાધુ સર્વ જીવોમાં જાંચે સ્થાને રહેલા છે, તેથી તેમને પરમેષ્ઠી કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—પાંચ પરમેષ્ઠીમાં દેવ કેટલા અને ગુરુ કેટલા ?

ઉત્તર—પાંચ પરમેષ્ઠીમાં અરિહંત અને સિક્ષ એ બે દેવ છે અને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સાધુ એ ત્રણ ગુરુ છે.

પ્રશ્ન—અરિહંતનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—અરિહંત એટલે રાજ્ય-મહારાજ્યો તથા દેવો વગેરેથી પૂજા-વાને યોગ્ય વીતરાગ મહાપુરુષ.

પ્રશ્ન—અરિહંતનો ખીન્ને અર્થ શો ?

ઉત્તર—અરિ એટલે શત્રુ અને હંત એટલે હણનાર. જે પરમ પુરુષે કર્મરૂપી શત્રુને હણ્યા છે, તે અરિહંત.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવાન કેવી રીતે ઝોળખાય છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવાન આર ગુણોથી ઝોળખાય છે.

પ્રશ્ન—તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—(૧) જ્યાં અરિહંત ભગવાનનું સમવસરણ રચાય છે, ત્યાં દેવ તાઓ તેમનાં શરીરથી આર ગણું જાંચું અશોકવૃક્ષ રચે છે. (૨) પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે. (૩) દિવ્યધ્વનિથી તેમની દેશનામાં સૂર પૂરે છે, (૪) ચામર વીંઝે છે, (૫) એસવાને માટે રત્નજડિત સુવર્ણનું સિંહાસન રચે છે, (૬) મસ્તકની પાછળ તેજને સંવરી લેનારું ભામંડળ રચે છે, (નહિ તો અતિ તેજને લીધે ભગવાનનું મુખ જોઈ શકાય નહિ) (૭) દુંદુભિ વગાડે છે અને (૮) મસ્તકની ઉપર ત્રણ મનોહર છત્રો રચે છે. આ આઠ ગુણોને આઠ પ્રાતિહાર્ય કહેવામાં આવે છે, કારણ કે તે પ્રતિહારી (રાજસેવક)ની જેમ સાથે રહે છે. (૯) તેઓ જ્ઞાનાતિશયવાળા હોય છે, એટલે સમસ્ત વિશ્વનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણે છે. (૧૦) તેઓ પૂજાતિશયવાળા હોય છે, એટલે દેવ-દાનવો પણ તેમની પૂજા કરે છે. (૧૧) તેઓ વચનાતિશયવાળા હોય છે, એટલે તેમના કહેવાનો અર્થ દેવ, મનુષ્ય અને પશુ (તિર્યંચ) પણ સમજી જાય છે, અને

(૧૨) તેઓ અપાયાપગમાતિશાયવાળા હોય છે, એટલે જ્યાં જ્યાં વિચરે છે, ત્યાંથી અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ (દુષ્કાળ), રોગ, મરણી વગેરે અપાયોનો (અનિષ્ટોનો) નાશ થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન—સિદ્ધનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—જેણે કર્મના સંપૂર્ણ નાશ વડે પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકટ કરેલું છે, તેવો આત્મા.

પ્રશ્ન—સિદ્ધ ભગવાન કેવી રીતે ઝોળખાય છે ?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવાન નીચેના આઠ ગુણોથી ઝોળખાય છે:—

(૧) અનંતજ્ઞાન, (૨) અનંતદર્શન, (૩) અનંતઅભ્યા-
બાધ સુખ (૪) અનંતચારિત્ર, (૫) અક્ષયસ્થિતિ, (૬)
અરૂપીપણું, (૭) અગુરુલઘુ (જેનામાં જાણપણાનો કે નીચા
પણાનો વ્યવહાર થઈ શકે નહિ) અને (૮) અનંતવીર્ય.

પ્રશ્ન—આચાર્ય કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે સાધુ મનઃક્રાંતિ વડા હોય, આચાર્યનું સારી રીતે પાલન કરતા હોય અને ખીજને તે આચાર પાળવાનો ઉપદેશ આપતા હોય, તે આચાર્ય કહેવાય. તેઓ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોને જીતનારા હોય છે, બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન કરનારા હોય છે, ચાર પ્રકારના કષાયોથી રહિત હોય છે, પાંચ મહાવ્રતોને પાળનારા હોય છે, તથા પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિતનું પાલન કરનારા હોય છે. આમ તેઓ છત્રીશ ગુણો વડે ઝોળખાય છે.+

પ્રશ્ન—ઉપાધ્યાય કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે સાધુ જ્ઞાન અને ક્રિયાનો અભ્યાસ કરાવે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય. તેમની ઝોળખાણ નીચેના પચીસ ગુણોથી થાય છે :
અગિયાર અંગશાસ્ત્રો તથા બાર ઉપાંગશાસ્ત્રો ભણાવવા,
તેમ જ ચારિત્ર તથા ક્રિયામાં કુશલ થઈને અન્ય સાધુઓને તેમાં કુશલ કરવા.

xઆ ગુણોની ગણના ખીજી રીતે પણ થાય છે.

પ્રશ્ન—સાધુ કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—નિર્વાણ અથવા મોક્ષમાર્ગની સાધના કરતા હોય તેને સાધુ કહેવાય. તેમની ઝોળખાણ નીચેના સત્તાવીશ ગુણો વડે થાય છે : તેઓ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરે છે,^૫ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરે છે,^૧ છ કાય જીવોની રક્ષા કરે છે.^૬ પાંચ ઈન્દ્રિયો પર સંયમ રાખે છે,^૫ ત્રણ ગુણિતનું પાલન કરે છે,^૩ લોભ રાખતા નથી,^૧ ક્ષમા ધારણ કરે છે,^૧ મનને નિર્મળ રાખે છે,^૧ વસ્ત્ર વગેરેની શુદ્ધ પરિભ્રમણ કરે છે,^૧ પ્રેક્ષા-ઉપેક્ષાદિ સંયમ પાળે છે,^૧ તથા પરિષદો^૧ અને ઉપસર્ગો સહન કરે છે.^૧

પ્રશ્ન—આ રીતે પંચપરમેષ્ઠીના કેટલા ગુણો થયા ?

ઉત્તર—એકસો ને આઠ. ૧૨ + ૮ + ૩૬ + ૨૫ + ૨૭ = ૧૦૮.

૨ પંચિન્દ્રિયસુત્તં

[ગુરુસ્થાપનાસૂત્ર]

મૂળ—

[ગાઠા]

પંચિન્દ્રિયસંવરણો, તહ નવવિહયંભયૈરગુત્તિધરૈ ।

ચતુર્વિહકસાયમુક્તો, ઈચ્છ્ય અઘ્કારસગુણેહિં સંબ્રુત્તો ॥૧॥

પંચમહાવ્રયન્બ્રુત્તો, પંચવિહાયારપાલાણુસમત્થૈ ।

પંચસમિચ્છો તિગુત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ મન્જ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—

પંચિંદ્રિયસંવરણો-પાંચ
 ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખનારા.
 પંચિંદ્રિય-પાંચ ઇન્દ્રિયોને.
 સંવરણો-કાબૂમાં રાખનારા.

તણ-તથા

નવવિહબંભચેરગુત્તિધરો-
 નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ
 (વાડ)ને ધારણ કરનારા.

નવવિહ-નવ પ્રકારની.

બંભચેરગુત્તિ-બ્રહ્મચર્યની
 ગુપ્તિ (વાડ)ને.

ધર-ધારણ કરનારા.

ચઉવિહકસાયમુક્કો-ચાર
 પ્રકારના કષાયોથી મૂકાયેલા.

ચઉવિહ-ચાર પ્રકારના.

કસાય-કષાયથી.

મુક્કો-મુક્ત, મૂકાયેલા.

ઈમ્-આ.

અર્થસંકલના—

પાંચ ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખનારા,
 નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિને ધારણ કરનારા,

અદારસગુણેહિં-અદાર ગુણો-
 વડે.

સંજુતો-યુક્ત, સહિત.

પંચમહુવ્યવ્યુત્તો-પાંચ
 મહાવ્રતોથી યુક્ત.

પંચ-પાંચ. મહુવ્ય-મહાવ્રત,
 સાધુઓનાં વ્રત. જુતો-યુક્ત.

પંચવિહાયારપાલણસમર્થો-
 પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવામાં
 સમર્થ.

પંચવિહ-પાંચ પ્રકારના.

આચાર-મર્યાદાપૂર્વક વર્તવાની
 ક્રિયા, આચાર.

પાલણસમર્થો-પાળવામાં સમર્થ.

પંચસમિચ્છો-પાંચ સમિતિઓથી
 યુક્ત.

તિગુત્તો-ત્રણ ગુપ્તિઓથી યુક્ત.

છત્તીસગુણો-છત્તીસ ગુણોવાળા.

ગુરુ-ગુરુ.

મજ્ઝ-મારા.

ચાર પ્રકારના કષાયોથી મૂકાયેલા,
આ અઠાર ગુણો વડે સહિત,
પાંચ મહાવ્રતોથી યુક્ત,
પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવામાં સમર્થ,
પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી યુક્ત,
(આ રીતે) છત્રીશ ગુણોવાળા મારા ગુરુ છે.

સૂત્રપરિચય—

સધળી ધાર્મિક ક્રિયાઓ ગુરુની આજ્ઞા લઈને તેમની સમક્ષ કરવી જોઈએ, પરંતુ જ્યારે તેવો યોગ ન હોય અને ધાર્મિક ક્રિયા કરવી હોય ત્યારે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના ઉપકરણોમાં તેમની સ્થાપના કરીને કામ ચલાવવામાં આવે છે. આવી સ્થાપના કરતી વખતે આ સૂત્ર જોલાય છે.

ગુરુ

પ્રશ્ન—ગુરુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે અજ્ઞાનને દૂર કરે તે ગુરુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—ગુરુના કેટલા પ્રકારો છે ?

ઉત્તર—ગુરુના બે પ્રકારો છે : એક સદ્ગુરુ અને બીજા કુગુરુ.

પ્રશ્ન—સદ્ગુરુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે પોતે તરે અને બીજાને તારે તે સદ્ગુરુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—કુગુરુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે પોતે ડૂબે અને બીજાને પણ ડૂબાડે તે કુગુરુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—સદ્ગુરુનાં લક્ષણ કયાં ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ સ્પર્શનેદ્રિય (ચામડી), રસનેદ્રિય (જીભ), ઘ્રાણે-

દ્રિય (નાક), ચક્ષુરિદ્રિય (આંખ) અને શ્રોત્રદ્રિય (કાન)
એ પાંચ ઈંદ્રિયોને કાબૂમાં રાખનારા હોય.

પ્રશ્ન—વળી ખીજાં લક્ષણો શું હોય ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ નવ વાડથી બ્રહ્મચર્યનું શુદ્ધ પાલન કરે. જેમકે—

- (૧) સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકથી રહિત સ્થાનમાં રહે.
- (૨) સ્ત્રીઓ સંબંધી વાતો કરે નહિ.
- (૩) સ્ત્રી જે આસન પર બેઠેલી હોય તે આસન પર બે ધડી સુધી બેસે નહિ.
- (૪) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ આસકિતથી જુએ નહિ.
- (૫) ભીંતનાં આંતરે સ્ત્રી-પુરુષનું જોડું રહેતું હોય તેવા સ્થાનમાં રહે નહિ.
- (૬) પૂર્વકલમાં સ્ત્રીની સાથે જે ક્રીડા કરી હોય, તેનું સ્મરણ કરે નહિ.
- (૭) માદક આહારપાણી વાપરે નહિ.
- (૮) પ્રમાણથી વધારે આહાર કરે નહિ. (પુરુષના આહારનું પ્રમાણ ૩૨ કોળિયા છે અને સ્ત્રીના આહારનું પ્રમાણ ૨૮ કોળિયા છે.)
- (૯) શરીરને શણગારે નહિ.

પ્રશ્ન—વળી ખીજાં લક્ષણો શું હોય ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ ચાર પ્રકારના કષાયોનું સેવન કરે નહિ. જેમ કે—

- (૧) ક્રોધ કરે નહિ.
- (૨) માન રાખે નહિ.
- (૩) માયા (કપટ) રાખે નહિ.
- (૪) લોભ-લાલચમાં પડે નહિ.

પ્રશ્ન—વળી ખીજાં લક્ષણો શું હોય ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ પાંચ મહાવ્રતોનું અરાખર પાલન કરે. જેમ કે—

- (૧) મન, વચન, કાયાથી ઢોષ પ્રાણીની હિંસા કરે નહિ.
- (૨) મન, વચન, કાયાથી અસત્ય બોલે નહિ.
- (૩) મન, વચન, કાયાથી ન દીધેલું લે નહિ.
- (૪) મન, વચન, કાયાથી મૈથુન સેવે નહિ.
- (૫) મન, વચન, કાયાથી પરિગ્રહ રાખે નહિ.

પ્રશ્ન—વળી ખીજાં લક્ષણો શું હોય ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ પાંચ આચારોનું પાલન કરે. જેમ કે—

- (૧) જ્ઞાનાચાર પાળે.
- (૨) દર્શનાચાર પાળે.
- (૩) ચારિત્રાચાર પાળે.
- (૪) તપાચાર પાળે.
- (૫) વીર્યાચાર પાળે.

પ્રશ્ન—વળી ખીજાં લક્ષણો શું હોય ?

ઉત્તર—સદ્ગુરુ પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુણોનું પાલન કરે. જેમ કે—

- (૧) ચાલવામાં સાવધાની રાખે.
- (૨) બોલવામાં સાવધાની રાખે.
- (૩) આહાર પાણી મેળવવામાં સાવધાની રાખે.
- (૪) વસ્ત્ર, પાત્ર લેવા-મૂકવામાં સાવધાની રાખે.
- (૫) મૂત્ર-પુરીષ વગેરે પરહવવામાં સાવધાની રાખે.

અને

- (૧) મન પર પૂરેપૂરો કાબૂ રાખે.
- (૨) વચન પર પૂરેપૂરો કાબૂ રાખે.
- (૩) કાયા પર પૂરેપૂરો કાબૂ રાખે.

આ પ્રકારે છત્રીશ લક્ષણોથી સદ્ગુરુ પરબાધ અને તેમનાં ચરણની સેવા કરતાં જન્મ સફળ થાય.

૩ થોભવંદણુસુત્તં

[ખમાસમણ સૂત્ર]

મૂળ—

ઇચ્છામિ ખમાસમણો ! વંદિઉં,
જવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ,
મત્થએણુ વંદામિ ॥

શબ્દાર્થ—

ઇચ્છામિ—હું ઇચ્છું છું.
ખમાસમણો !—હે ક્ષમાવાળા
સાધુજી !
વંદિઉં—વંદન કરવા.
જવણિજ્જાએ—શક્તિ સહિત
અથવા સુખશાતા પૂછીને.

નિસીહિઆએ—પાપ-પ્રવૃત્તિને
ત્યાગ કરીને અથવા અવિનય
આશાતના ખમાવીને.
મત્થએણુ—મસ્તક વડે, મસ્તક
વગેરે પાંચે અંગો નમાવીને.
વંદામિ—હું વંદન કરું છું.

અર્થસંકલના—

હે ક્ષમાવાળા સાધુજી ! આપને હું સુખશાતા પૂછીને
તથા અવિનય-આશાતના ખમાવીને વંદન કરવા ઇચ્છું છું.
મસ્તક વગેરે પાંચે અંગો નમાવીને હું વંદન કરું છું.

સૂત્રપરિચય—

ગુરુવંદનના ત્રણ પ્રકારો છે: (૧) દ્વિવાવંદણુ, (૨) થોભવંદણુ
અને (૩) આરસાવત્તવંદણુ. તેમાં રસ્તે ચાલતાં માત્ર માથું નમાવીને
જે વંદન કરવામાં આવે છે, તે 'દ્વિવાવંદણુ' કહેવાય છે, જિભા રહીને
તથા શરીરનાં પાંચ અંગો નમાવવા પૂર્વક જે વંદન કરવામાં આવે.

છે, તે 'થોભવંદણુ' કહેવાય છે, અને સવારે તથા સાંજે બાર આવત-
પૂર્વક જે વંદન કરવામાં આવે છે. તે 'બારસાવત્તવંદણુ' કહેવાય છે.

આ સૂત્ર થોભવંદણુ કરતાં બોલાય છે અને 'ખમાસમણો' શબ્દ
ઉપરથી 'ખમાસમણુ સૂત્ર' તરીકે ઓળખાય છે.

ક્ષમાશ્રમણુ

પ્રશ્ન—ખમાસમણો શબ્દનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—હે ક્ષમાસમણુ ! અથવા હે ક્ષમાશ્રમણુ !

પ્રશ્ન—ક્ષમાસમણુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે સમણુ ક્ષમા વગેરે દશ પ્રકારનો યતિધર્મ પાળે તે ક્ષમા-
સમણુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—સમણુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે સાધુ બધા જીવો સાથે સમભાવથી વર્તે તે સમણુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—શ્રમણુ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે સાધુ પાંચ ઈન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખવા માટે શ્રમ કરે, તે શ્રમણુ
કહેવાય; અથવા જે સાધુ આત્મશુદ્ધિ માટે શ્રમ એટલે તપશ્ચર્યા
કરે, તે શ્રમણુ કહેવાય.

પ્રશ્ન—યતિધર્મના દશ પ્રકારો કયા ?

ઉત્તર—(૧) ક્ષમા રાખવી, (૨) મૃદુતા રાખવી, (૩) સરલતા રાખવી,
(૪) પવિત્રતા રાખવી, (૫) સત્ય બોલવું, (૬) સંયમ પાળવો,
(૭) તપ કરવું, (૮) ત્યાગવૃત્તિ રાખવી, (૯) પોતાની પાસે
પૈસેટકો રાખવો નહિ અને (૧૦) બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું.

પ્રશ્ન—પંચાંગપ્રણિપાત કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—બે હાથ, બે ઘુંટણુ અને મસ્તક એ પાંચ અંગો ભેગાં કરીને
જે પ્રણામ કરવામાં આવે તેને પંચાંગપ્રણિપાત કહેવાય. થોભ-
વંદણુ કરતી વખતે આવો પંચાંગપ્રણિપાત કરવામાં આવે છે.

ઈશ્છામિ ખમાસમણો! વંદિઉં
ભવણિજ્ઞમમે નિસીહિઆમે,

મત્યએણ વંદામિ.

પંચાંગ પ્રણિપાત

૪ સુગુરુસુખશાતા પૃચ્છા

[ગુરુનિમંત્રણસૂત્ર]

મૂળ--

ઈચ્છકાર ! સુહરાઈ ? (સુહદેવસિ ?) સુખતપ ?
શરીરનિરાખાધ ? સુખ સંજમ જત્રા નિર્વાહો છો ?
સ્વામી ! શાતા છે ?

[અહીં ગુરુ જવાબ આપે--'દેવગુરુપસાય'. તે સાંભળીને
શિષ્ય કહે :]

ભાતપાણીનો* લાભ દેજો ? ॥

શબ્દાર્થ--

ઈચ્છકાર !-હે ગુરુજી ! આપની

ઈચ્છા હોય તો પૂછું.

સુહરાઈ ?-રાત્રિ સુખ-પૂર્વક
પસાર થઈ ?

(સુહદેવસિ ?-દિવસ સુખ-
પૂર્વક પસાર થયો ?)

સુખતપ ?-તપશ્રયા સુખ-
પૂર્વક થાય છે ?

શરીરનિરાખાધ ? -શરીર
પીડા રહિત છે ?

સુખ સંજમ જત્રા નિર્વાહો

છો ? -આપ ચારિત્રનું

પાલન સુખ-પૂર્વક કરી

શકો છો ? આપની સંયમ-

યાત્રાનો નિર્વાહ સુખે કરીને

થાય છે ?

સંજમ-ચારિત્ર.જત્રા--પ્રવૃત્તિ,

નિર્વાહ--પાલન.

ભાતપાણી-આહાર પાણી.

* અહીં ભક્ત-પાનના અર્થમાં ભાત-પાણી બોલાય છે.

અર્થસંકલના—

[શિષ્ય ગુરુને સુખશાતા પૂછે છે, તે આવી રીતે:]

હે ગુરુજી ! આપની ઇચ્છા હોય તો પૂછું. રાત્રિ સુખપૂર્વક પસાર થઈ ? (અથવા દિવસ સુખપૂર્વક પસાર થયો ?) આપની તપશ્ચર્યા સુખપૂર્વક થાય છે ? આપનું શરીર પીડા રહિત છે ? વળી, હે ગુરુજી ! આપની સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ સુખે કરીને થાય છે ? હે સ્વામી ! આપને સર્વ પ્રકારે શાતા છે ?

[ગુરુ કહે છે—‘દેવ અને ગુરુની કૃપાથી તેમજ છે.’

શિષ્ય આ વખતે પોતાની હાદ્દિક ઇચ્છા વ્યક્ત કરે છે:]

‘ મારે ત્યાંથી આહાર-પાણી વહોરી ધર્મનો લાભ આપવા કૃપા કરશોજી. ’

[ગુરુ એ આમંત્રણનો સ્વીકાર કે ઇનકાર ન કરતાં કહે છે કે —]

‘ વર્તમાનયોગ ’—જેવી તે સમયની અનુકૂલતા.

સૂત્રપરિચય—

ગુરુને સુખશાતા પૂછવા માટે આ સૂત્રનો ઉપયોગ થાય છે. તેમાં પહેલું એ પૂછવામાં આવે છે કે ‘ હે ગુરુજી ! રાત્રિ સુખપૂર્વક પસાર થઈ ? અર્થાત્ આપે જે રાત્રિ ગાળી તેમાં કોઈ પ્રકારની અશાતા તો નથી થઈ ? જે વંદન દિવસના ખાર વાગ્યા પછી કરવામાં આવ્યું હોય તો રાત્રિની જગાએ દિવસ ખોલાય છે. તેનો અર્થ એ છે કે આપે જે દિવસ ગાળ્યો, તેમાં કોઈ પ્રકારની અશાતા તો નથી થઈ ? ખીજો પ્રશ્ન એ પૂછવામાં આવે છે કે આપ જે તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છો, તેમાં કોઈ પ્રકારનું વિદ્વંત તો નથી આવતું ? ત્રીજો પ્રશ્ન એ

પૂછવામાં આવે છે કે આપનું શરીર પીડારહિત છે ? અર્થાત્ આપને નાની-મોટી કાઠ વ્યાધિ પીડા તો ઉત્પન્ન નથી કરતી ને ? અને એથી પ્રશ્ન એ પૂછવામાં આવે છે કે આપ ચારિત્રનું પાલન સુખપૂર્વક કરી શકો છો ? આ પ્રશ્નો પૂછવાનો હેતુ એ છે કે ગુરુને તપ-સંયમ વગેરેની આરાધના કરવામાં કાઠ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી પડતી હોય તો ઉપયોગી થવું. પછી ગુરુને આહાર-પાણી માટે નિમંત્રણ આપવામાં આવે છે, પણ ગુરુ પોતાનો સાધુધર્મ વિચારી 'વર્તમાન-યોગ' એટલે 'જેવો તે સમયનો સંયોગ' એવો જવાબ આપે છે. :

પ ઈરિયાવહિયંસુત્તં

['ઈરિયાવહિયં' સૂત્ર]

પીઠિકા

ઈરઘાકારેણું સંદ્ધિસહ ભગવં !

ઈરિયાવહિયં પઠિક્કમામિ ! ઈરઘં ।

મૂળ—

ઈરઘામિ પઠિક્કમિહં ઈરિયાવહિયાએ વિરાહણાએ ।

ગમણાગમણે ।

પાણકમણે, ખીયકમણે, હરિયકમણે, આસા-

ઉત્તિંગપણુગદ્દગમટ્ટીમકકડાસંતાણાસંકમણે ।

જ મે જીવા વિરાહિયા ।

અગિંદ્ધિયા, બેઠંદ્ધિયા, તેઠંદ્ધિયા, ચઉરિંદ્ધિયા, પંચિંદ્ધિયા ।

અભિહયા, વત્તિયા, લેસિયા, સંઘાઈયા, સંઘટ્ટિયા,
પરિયાવિયા, ક્લિલામિયા, ઉદવિયા, ઠાણાઓ ઠાણું સંકા-
મિયા, જીવિયાઓ વવરોવિયા, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં ॥

શબ્દાર્થ

ઈચ્છાકારેણ-સ્વેચ્છાથી.
સંદેસહુ-આત્મા આપો.
ભગવં !-હે ભગવન્ !
ઈરિયાવહિયં પડિક્કમામિ-
ઐર્થાપથિકી ક્રિયાનું પ્રતિક-
મણ કરું છું.
ઈર્થાપથને ભગતી ક્રિયા તે
ઐર્થાપથિકી. ઈર્થાપથ-જવા
આવવાનો રસ્તો. પ્રતિકમણ
પાછા ફરવાની ક્રિયા. પ્રતિ-
પાછું. કમણ-ફરવું તે.

ઈચ્છ-ઈચ્છું છું
ઈચ્છામિ-ઈચ્છું છું.
પડિક્કમિઉ-પ્રતિકમણ કરવાને.
ઈરિયાવહિયાએ વિરાહણાએ
-ઐર્થાપથિકી ક્રિયા અંગે
લાગેલા અતિચારથી.
વિરાહણા-વિકૃત થયેલી આરા-
ધના, દોષ.
ગમણુગમણુ-કાય-પ્રયોજને
જવામાં અને ત્યાંથી પાછા-
વળવામાં.

પાણુકમણુ-પ્રાણીઓને ચાંપતાં.
બીયકમણુ-બીજને ચાંપતાં.
હરિયકમણુ-લીલેતરીને ચાંપતાં
ઓસા-ઉત્તિંગ-પણુગ-દગ-
મટ્ટી - મક્કડા-સંતાણા
સંકમણુ-ઝાકળ, કીચ્ચારું,
લીલ-ફૂગ, કાદવ અને કરો-
ળિયાની જાળને ચાંપતાં.
ઓસા-ઝાકળ. ઉત્તિંગ-કીડિ-
ચારું. પણુગ-લીલ-ફૂગ. દગ-
મટ્ટી-કાદવ. મક્કડા-સંતાણા-
કરોળિયાની જાળ.

જે જીવા-જે પ્રાણીઓ.
મે વિરાહિયા-મારાથી દુઃખ
પામ્યા હોય.
એગિંદિયા-એક ઈદ્રિયવાળા જીવો
એઇંદિયા-એ ઈદ્રિયવાળા જીવો.
તેઇંદિયા-ત્રણ-ઈદ્રિયવાળા જીવો.
ચઉરિંદિયા-ચાર ઈદ્રિયવાળા જીવો.
પંચિંદિયા-પાંચ ઈદ્રિયવાળા જીવો.
અભિહયા-લાતે મરાયા હોય.
વત્તિયા-ધૂળ વડે ઢંકાયા હોય.

લેસિયા-ભોંય સાથે ઘસાયા હોય.

સંઘર્ષયા-અરસપરસ શરીરો

વડે અફળાવાયા હોય.

સંઘર્ષયા-થોડો સ્પર્શ કરાયા

હોય.

પરિયાવિયા-દુઃખ ઉપજવાયા

હોય.

કિલામિયા-ખેદ પમાડાયા હોય.

ઉદ્વિયા-બિવરાવાયા હોય.

ઠાણાઓ ઠાણું-એક સ્થાનેથી
બીજા સ્થાને.

સંકામિયા-ફેરવાયા હોય.

જીવિયાઓ વવરોવિયા-જીવ-

નથી છૂટા કરાયા હોય

તરસ-તે સર્વ અતિચારતું.

મિચ્છા-મિથ્યા.

મિ-મારું.

દુક્રુડં-દુષ્ટત.

અર્થસંકલના—

હે ભગવંત ! સ્વેચ્છાથી ઈર્ષ્યાપથિકી-પ્રતિક્રમણ કરવાની મને આજ્ઞા આપો. [ગુરુ તેને પ્રત્યુત્તરમાં- ‘ પડિક્કમેહ ’— ‘ પ્રતિક્રમણ કરો ’ એમ કહે એટલે] શિષ્ય કહે કે-હું ઈચ્છું છું-આપની એ આજ્ઞા સ્વીકારું છું. હવે હું રસ્તે ચાલતાં થયેલી જીવ વિરાધનાતું પ્રતિક્રમણ અંતઃકરણની ભાવના પૂર્વક શરૂ કરું છું.

જતાં-આવતાં મારા વડે પ્રાણીઓ, બિયાં, લીલોતરી, આકળતું પાણી, કીડીનાં દર, સેવાળ, કાચું પાણી, માટી કે કરોળિયાની જાળ વગેરે ચંપાયાં હોય;

જતાં-આવતાં મારા વડે જે કોઈ એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચત્તરિન્દ્રિય કે પંચેન્દ્રિય જીવોની વિરાધના થઈ હોય;

જતાં-આવતાં મારાવડે જીવો ઠોકરે મરાયા હોય, ધૂળે કરીને ઠંકાયા હોય, ભોંય સાથે ઘસાયા હોય, અરસપરસ શરીરો વડે અફળાવાયા હોય, થોડા સ્પર્શયા હોય, દુઃખ

ઉપજવાયા હોય, ખેદ પમાડાયા હોય, ખિતરાવાયા (ત્રાસ પમાડાયા) હોય, એક સ્થાનેથી બીજાં સ્થાને ફેરવાયા હોય કે જીવનથી છૂટા કરાયા હોય, અને તેથી જે કાંઈ વિરાધના થઈ હોય, તે સંબંધી મારું સઘળું દુષ્કૃત મિથ્યા થાઓ.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રનો ઉપયોગ જ્ઞા-આવવાની ક્રિયા કરતાં જીવોની જે વિરાધના થઈ હોય, તેનું પ્રતિક્રમણ કરવા માટે થાય છે અને તે જ કારણે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચૈત્યવંદન તેમજ દેવવંદન વગેરેમાં આ સૂત્ર બોલાય છે.

ચાલવાની ક્રિયા નીચું જોઈને ખૂપ સાવધાની પૂર્ક કરવી જોઈએ અને તેમાં કોઈ જીવ ચંપાઈ ન જાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. આમ જ્યાં શરત-ચૂકથી કે ઉપયોગની ખામીને લીધે જતાં-આવતાં કોઈ પણ જીવ ચંપાઈ ગયો હોય અને તેને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ ઉપજાવ્યું હોય તો આ સૂત્ર વડે તેનું પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે. નાનામાં નાની જીવ-વિરાધનાને પણ દુષ્કૃત સમજવું અને તે માટે દ્વિગીર થવું, એ આ સૂત્રનો પ્રવાન સૂર છે. 'મિચ્છા મિ દુક્કડં' એ ત્રણ પદો પ્રતિક્રમણનું બાંજ મનાય છે.

ઈરિયાવહો પડિક્કમણુના ૧૮૨૪૧૨૦ ભાંગા ગણાય છે. તે આ રીતે: જીવના પદ ૩ બેદો છે, તેની વિરાધના દસ પ્રકારે થાય છે, તેને રાગ-દ્વેષ, ત્રણ કરણ, × ત્રણ યોગ, + ત્રણ કાળઃ અને અરિહંત વગેરે જની સાક્ષીએ* ગુણતાં અનુક્રમે ૫૬૩ × ૧૦ × ૨ × ૩ × ૩ × ૬ = ૧૮૨૪૧૨૦ બેદો વાય છે.

× કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું.

+ મન, વચન અને કાયા.

÷ જૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય.

* અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, દેવ, ગુરુ અને આત્મા.

૬ ઉત્તરી કરણ સુત્તં

['તસ્સ ઉત્તરી' સૂત્ર]

મૂળ—

તસ્સ—

ઉત્તરી કરણેણું, પાયચ્છિત્ત કરણેણું, વિસોહી કરણેણું,
વિસલ્લી કરણેણું,
પાવાણું કમ્માણું નિગ્ધાયણુદ્દાએ
ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ॥

શબ્દાર્થ—

તસ્સ તેનું

ને જીવવિરાધનાનું પ્રતિકમણુ ક્યું તેનું અનુસંધાન કરીને આ સૂત્ર કહેવાય છે.

ઉત્તરી કરણેણું—વિશેષ આલોચના અને નિંદા કરવા વડે.

પાયચ્છિત્ત કરણેણું—પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા વડે.

વિસોહી કરણેણું—વિશેષ ચિત્ત શુદ્ધિ કરવા વડે.

વિસલ્લી કરણેણું—ચિત્તને શલ્ય રહિત કરવા વડે.

પાવાણું કમ્માણું—પાપ કર્મોના.

નિગ્ધાયણુદ્દાએ—સંપૂર્ણ નાશ કરવા માટે.

ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં—કાયોત્સર્ગ કરું છું.

અર્થસંકલના—

જીવવિરાધનાનું મેં ને પ્રતિકમણુ ક્યું તેનું અનુસંધાન કરીને આ સૂત્ર કહું છું. વિશેષ આલોચના અને નિંદા કરવા

વડે, પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાવડે, વિશેષ ચિત્તશુદ્ધિ કરવાવડે તથા ચિત્તને શલ્ય રહિત કરવાવડે, પાપકર્મેના સંપૂર્ણ નાશ કરવા માટે હું કાર્યોત્સર્ગ કરું છું.

સૂત્રપરિચય—

પ્રતિક્રમણથી સામાન્ય શુદ્ધિ થાય છે અને કાર્યોત્સર્ગથી વિશેષ શુદ્ધિ થાય છે: તેથી 'મિચ્છા મિ દુક્કડ' રૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી કાર્યોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે. આ કાર્યોત્સર્ગમાં ચાર ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે. પહેલી ક્રિયા થયેલા અતિચાર માટે વિશેષ આલોચના અને નિંદા કરવાની હોય છે. બીજી ક્રિયા તે અંગે શસ્ત્રમાં કહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવાની હોય છે. ધરિયાવહીના અતિચાર માટે ૨૫ ઉચ્છ્વાસનો કાર્યોત્સર્ગ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું ગણાય છે. ત્રીજી ક્રિયા ચિત્તની વિશેષ શુદ્ધિ કરવાની હોય છે અને ચોથી ક્રિયા મનની અંદર ઊંડે ઊંડે છુપાઈ રહેલા શલ્યો દૂર કરવાની હોય છે.

શલ્યો ત્રણ છે: માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય, અને મિથ્યાત્વશલ્ય. તેમાં કપટ કરવું, દંભ સેવવો એ માયા કહેવાય છે, ધર્મકરણીનાં ફલ તરીકે સંસારના સુખ-ભોગની ઇચ્છા કરવી તે નિદાન કહેવાય છે. અને સાચી વસ્તુને ખોટી સમજવી તે ખોટી વસ્તુને સાચી સમજવી તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

૭ કાર્ત્વિયસુત્તં

['અન્નત્થ' સૂત્ર]

મૂળ—

અન્નત્થ—

ભિસસિચ્છેણું નીસસિચ્છેણું ખાસિચ્છેણું છીચ્છેણું
જંભાઈચ્છેણું ઉડુચ્છેણું વાયનિસચ્છેણું,

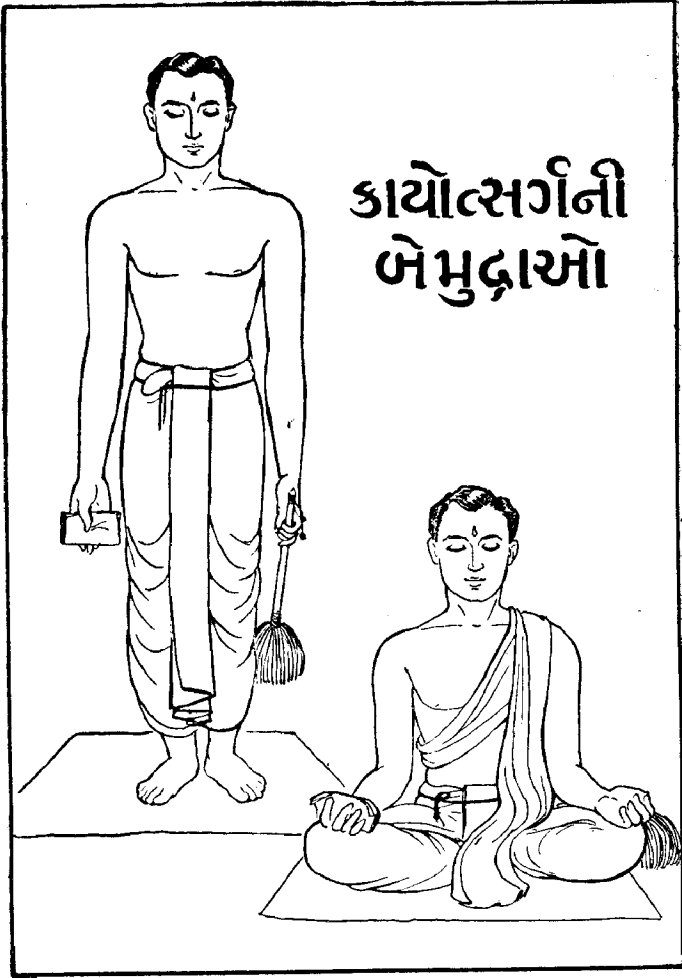
ભમલીએ પિત્તમુરછાએ,
 સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં સુહુમેહિં ખેલસંચા-
 લેહિં સુહુમેહિં દિદિસંચાલેહિં,
 એવમાઈએહિં આગારેહિં;

અભગ્ગો અવિરાહિએ હુજ્જ મે કાઉરસગ્ગો ।
 જવ અરિહંતાણું ભગવંતાણું નમુકારેણું ન
 પારેમિ, તાવ કાયં ઠાણેણું મોણેણું આણેણું અપાણું
 વોસિરામિ ॥

શબ્દાર્થ

અન્નતથ-નીચેના અપવાદ પૂર્વક:-
 ઊસસિએણું-શ્વાસ લેવાથી.
 નીસસિએણું-શ્વાસ મૂકવાથી.
 ખાસિએણું-ઉધરસ આવવાથી.
 છીએણું-છીંક આવવાથી.
 જંભાઇએણું-અગાસું ખાવાથી.
 ઉદુએણું-ઓડકાર આવવાથી.
 વાયનિસસગ્ગેણું-વાહૂટ
 થવાથી.
 ભમલીએ-ચક્કર આવવાથી.
 પિત્તમુરછાએ-પિત્ત ચડવાને
 લીધે મૂરછા આવવાથી.

સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં-
 સૂક્ષ્મ રીતે શરીર ફરકી
 જવાથી.
 સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં-
 સૂક્ષ્મ રીતે કંઈ વગેરેનો
 સચાર થવાથી.
 સુહુમેહિં દિદિસંચાલેહિં-
 સૂક્ષ્મ રીતે દષ્ટિ ફરકી જવાથી.
 એવમાઈએહિં આગારેહિં-
 ઈત્યાદિ (અપવાદના) પ્રકારો
 વડે.
 અભગ્ગો-ભાંગેલો નહિ તેવો.

અવિરાહિઓ-ખડિત નહિ
થયેલો તેવો.
હુબજ-હોળો.
મે-મારો.
કાઠિન્સગ્ગો-કાયોત્સર્ગ.
બવ-બ્યાં સુધી.
અરિહંતાણું ભગવાંતાણું
નમુકકારેણું-અરહંત ભગ-
વાનના નમરકાર વડે, અર્થાત
‘નમો અરિહંતાણું’ પદ વડે.

ન પારેમિ-પૂર્ણ કરું નહિ.
તાવ-ત્યાં સુધી.
કાય-શરીરને.
ઠાણેણું-સ્થાન વડે.
મોણેણું-વાણી-વ્યાપાર સદંતર
બધ કરીને.
ઠાણેણું-ધ્યાન વડે.
અપાણું-મારી.
વેસિરામિ-તદનતણ હઉં છું.

અર્થસંકલના—

શ્વાસ લેવાથી, શ્વાસ મૂકવાથી, ઉધરસ આવવાથી, છીંક આવવાથી, બગાસું આવવાથી, ઓડકાર આવવાથી, વાછૂટ થવાથી, ચક્કર આવવાથી, પિત્ત ચડવાને લીધે મૂચ્છાં આવવાથી, સૂક્ષ્મ રીતે શરીર ફરકી જવાથી, સૂક્ષ્મ રીતે કફ વગેરેનો સંચાર થવાથી, સૂક્ષ્મ રીતે દષ્ટિ ફરકી જવાથી તથા (અગ્નિ સ્પર્શ, શરીર છેદન અથવા સમ્મુખ થતો પંચેન્દ્રિય વધ, ચોર કે રાજની દખલગીરી અને સર્પ દંશ) ઇત્યાદિ કારણો ઉપસ્થિત થવાથી જે કાય વ્યાપાર થાય, તેનાથી મારો કાયોત્સર્ગ ભાંગે નહિ કે વિરાધિત થાય નહિ, એવી સમજ સાથે હું ઊભો રહીને મૌન ધારણ કરું છું તથા ચિત્તને ધ્યાનમાં જોડું છું અને બ્યાં સુધી ‘નમો અરિહંતાણું’ એ પદ યોલીને કાયોત્સર્ગ પારું નહિ, ત્યાં સુધી મારી કાયોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરું છું.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રમાં કાયોત્સર્ગના આગારો ગણાવેલા છે તથા કાયોત્સર્ગના સમય, સ્વરૂપ અને પ્રતિષ્ઠા દર્શાવેલાં છે. તેમાં ‘અન્નતથ ભિસ-સિએણુ’ થી ‘હુજ્જ મે કાઉસગ્ગો’ સુધીના ભાગમાં કાયોત્સર્ગના આગારો છે, ‘જવ અરિહંતાણુ’ થી ‘ન પારેમિ તાવ’ સુધીના ભાગમાં કાયોત્સર્ગનો સમય છે, ‘કાય’ થી ‘જાણેણુ’ સુધીના ભાગમાં કાયોત્સર્ગનું સ્વરૂપ છે અને ‘અપ્પાણુ વોસિરામિ’ એ શબ્દોમાં કાયોત્સર્ગની પ્રતિષ્ઠા છે.

કાયોત્સર્ગ

પ્રશ્ન—કાયોત્સર્ગનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—કાયોનો ઉત્સર્ગ તે કાયોત્સર્ગ.

પ્રશ્ન—કાય એટલે ?

ઉત્તર—દેહ કે શરીર. પરંતુ અહીં તેનો અર્થ પ્રવૃત્તિવાળું શરીર સમજવાનો છે.

પ્રશ્ન—ઉત્સર્ગ એટલે ?

ઉત્તર—ત્યાગ.

પ્રશ્ન—આ રીતે કાયોત્સર્ગનો અર્થ શો થયો ?

ઉત્તર—પ્રવૃત્તિવાળા શરીરનો ત્યાગ કરવો તે કાયોત્સર્ગ. અર્થાત્ શરીર-વડે પ્રવૃત્તિ કરવાનું છોડી દેવું, તેનું નામ કાયોત્સર્ગ.

પ્રશ્ન—શું કાયોત્સર્ગમાં શરીર વડે કોઈ જાતની પ્રવૃત્તિ કરવાની હોતી નથી ?

ઉત્તર—કાયોત્સર્ગમાં શરીર વડે તેટલી જ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે કે જે ધ્યાનમાં સ્થિર રહેવા માટે ઉપયોગી હોય.

પ્રશ્ન—દાખલા તરીકે ?

ઉત્તર—એક આસને સ્થિર રહેવું અને વાણીના પ્રવાહને રોકી રાખવો, તે એ જાતની પ્રવૃત્તિ છે.

પ્રશ્ન—એ સિવાય બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે ?

ઉત્તર—ના. એ સિવાય ઇચ્છાપૂર્વકની બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ, પણ શરીરની કેટલીક પ્રવૃત્તિ એવી છે, જે ઇચ્છા વિના પણ થયા કરે છે, એટલે તેવી પ્રવૃત્તિઓનો કાર્યોત્સર્ગમાં અપવાદ રાખવામાં આવે છે. આવા અપવાદને શાસ્ત્રીય ભાષામાં ‘આગાર’ કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—કાર્યોત્સર્ગમાં કેટલા આગાર રખાય છે ?

ઉત્તર—સોળ. તેમાં આરના નામો સ્પષ્ટ આપેલાં છે અને ચારનાં નામો ‘એવમાઇએહિ’ પદ્ધતી સમજવાનાં છે.

પ્રશ્ન—સોળ આગારનાં નામ ગણાવો ?

ઉત્તર—(૧) શ્વાસ લેવો, (૨) શ્વાસ મૂકવો, (૩) ખાંસી આવવી, (૪) છીંક આવવી, (૫) બગાસું આવવું, (૬) ઓડકાર આવવો, (૭) વાહુટ થતી, (૮) ચકરી આવવી. (૯) પિત્તનો ઉછાળો આવવો, (૧૦) સૂક્ષ્મ રીતે અંગ હાલવું, (૧૧) સૂક્ષ્મ રીતે કંકનો બળખો હાલવો, (૧૨) સૂક્ષ્મ રીતે દષ્ટિ હાલી જવી, તથા (૧૩) અગ્નિ ફેલાતો આવે, (૧૪) કોઈ શિકારી પ્રાણી સામે આવી જાય કે પંચેન્દ્રય પ્રાણીનું છેદન-ભેદન કરવા લાગે, (૧૫) કોઈ ચોર કે રાજા ત્યાં આવીને કુકર્મ કરવા લાગે અને (૧૬) સર્પદંશ થાય કે યવતી સંભાવના જાલી થાય તો તે સ્થાન છોડી જવું. તાત્પર્ય કે આટલી વસ્તુઓથી કાર્યોત્સર્ગની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થયો ગણાય નહિ.

પ્રશ્ન—કાર્યોત્સર્ગમાં શું કરાય ?

ઉત્તર—ધર્મધ્યાન.

८ यउवीसत्थयसुत्तं

['लोगरस्स' सूत्र]

भूण--

[सिलोगो]

लोगरस्स उल्लोअगरै, धम्मतित्थयरै णिणु ।
अरिहंते कित्तथस्सं, यउवीसं पि उवली ॥१॥

[गाढा]

उसलमणियं य वंदे, संलवमणियुं दणुं य सुमर्थं य ।
पउमप्यहं सुपासं, णिणुं य यंदप्यहं वंदे ॥२॥
सुविहिं य पुक्खंतं, सीअलसिन्नंसवासुपूणं य ।
विमलमणुंतं य णिणुं, धम्मं संतिं य वंदामि ॥३॥
कुंथुं अरं य मद्विं, वंदे मुणिसुवयं नमिणियुं य
वंदामि रिद्धिनेमिं, पासं तह वद्धमाणुं य ॥ ४ ॥
अएवं मअे अणियुआ, विहुयरयमला पहीणुणरमरणा
यउवीसं पि णिणुवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥
कित्तिवन्दिअमहिया, न अे लोगरस्स उत्तमा सिद्धा ।
आरुग्गोहिल्लालं, समाहिवरमुत्तमं हित्तु ॥६॥
यंदेसु निम्मलयरा, आरुग्गेषु अहियं पयासयरा ।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धिं मम हिसंतु ॥ ७ ॥

શબ્દાર્થ—

- લોગસ્સ-લોકનો, પચાસ્તિકાય
સ્વરૂપ લોકનો, ચૌદ શબ્દલોકનો.
ઉજ્જૈઅગરે પ્રકાશ કરનારા-
એને.
ધમ્મતિથયરે-ધર્મરૂપી તીર્થને
પ્રવર્તાવનારાએને.
જિણ્ણુ-જિનોને, રાગદ્વેષના વિજ્ઞે-
તાએને.
અરિહંતે-અહંતાને, ત્રિલોક પૂજ્યોને.
કિત્તધસ્સં-હું નામોચ્ચારણ પૂર્વક
સ્તવીશ.
ચઉવીસં-ચોવીસને.
પિ-અને, વળી (અર્થાત ખીજા-
એને પણ)
કેવલી-કેવળજ્ઞાનીએને,
ઉસલ્લં-શ્રીઋષભદેવ નામના
પ્રથમ તીર્થ કરને.
અજિઅમ્-શ્રીઅજિતનાથ
નામના ખીજા તીર્થ કરને.
ચ-અને.
વંદે-વંદું છું.
સંભવં-શ્રીસંભવનાથ નામના
ત્રીજા તીર્થ કરને.
અલિણ્ણુદણ્ણુ-શ્રીઅભિનંદનસ્વામી
નામના ચોથા તીર્થ કરને.
ચ-અને.
સુમધં-શ્રીસુમતિનાથ નામના
પાંચમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

પઉમરૂપહ્ણુ-શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી
નામના છઠ્ઠા તીર્થ કરને.

સુપાસં-શ્રીસુપાર્શ્વનાથ નામના
સાતમા તીર્થ કરને.

જિણ્ણુ-જિનને.

ચ-અને

ચંદ્રરૂપહ્ણુ-શ્રી ચન્દ્રપ્રભસ્વામી
નામના આઠમા તીર્થ કરને

વંદે-વંદું છું.

સુવિહિ-શ્રીસુવિધિનાથ નામના
નવમા તીર્થ કરને.

ચ-અથવા.

પુરૂંદંતં-પુરૂપદન્તને. [શ્રીસુવિ
ધિનાથનું આ ખીજું નામ છે]

સીઅલસિજ્જસવાસુપુજ્જ-
શ્રીશીતલનાથ નામના દસમા
તીર્થ કરને, શ્રીશ્રેયાંસન ચ
નામના અગિયારમા તીર્થ કરને,
તથા શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી
નામના બારમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

વિમલં-શ્રીવિમલનાથ નામના
તેરમા તીર્થ કરને.

અણ્ણુતં-શ્રીઅનંતનાથ નામના-
ચૌદમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

જિણુ-જિનને.

ધર્મ-શ્રીધર્મનાથ નામના પદ-
રમા તીર્થ કરને.

સંતિ-શ્રીશાન્તિનાથ નામના
સોળમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

વંદામિ-વંદું છું.

કુંથુ-શ્રીકુંથુનાથ નામના સત્ત-
રમા તીર્થ કરને.

અર-શ્રીઅરનાથ નામના અઢા-
રમા તીર્થ કરને.

ચ-અને

મહિલ-શ્રીમહિલનાથ નામના
ઓગણીસમા તીર્થ કરને.

વંદે-વંદું છું.

મુણિસુવ્વય-શ્રીમુનિસુવ્વતસ્વામી
નામના વીશમા તીર્થ કરને.

નમિજિણુ-શ્રી નમિનાથ ના-
મના એકવીસમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

વંદામિ-વંદન કરું છું.

રિક્કનેમિ-શ્રીઅરિક્કનેમિ અથવા
નેમિનાથ નામના બાવીસમા
તીર્થ કરને.

પાસ-શ્રીપાશ્વનાથ નામના
ત્રેવીસમા તીર્થ કરને.

તંદ-તથા.

વદ્દ માણું-શ્રીવર્ધમાનસ્વામી

અથવા શ્રીમહાવીરસ્વામી
નામના ચોવીસમા તીર્થ કરને.

ચ-અને.

એવં-એવી રીતે.

મએ-મારા વડે.

અભિથુઆ-નામપૂર્વક સ્તવાયેલા-

વિહુયરયમલા-દૂર ક્યાં છે રબ
અને મહરૂપી કર્મોને જેમણે.

વિહુય-દૂર ક્યાં છે.

રય-અંધાતાં કર્મ.

મલ-પૂર્વે અંધાયેલાં કર્મ.

પહીણુબરમરણુ-સંપૂર્ણ રીતે

નષ્ટ થયા છે વૃદ્ધાવસ્થા અને
મૃત્યુ જેમના એવા.

પહીણુ-સંપૂર્ણ રીતે નષ્ટ થયા છે.

બરા-વૃદ્ધાવસ્થા

મરણુ-મૃત્યુ.

ચઉવીસં પિ-ચોવીસ અને બીજા-

જિણુવરા-જિનવરો, કેવળજ્ઞાનીઓ.

તિત્યંચરા-તીર્થ કરી.

મે-મારા ઉપર.

પસીથંતુ-પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસાદ-

વાળા થાઓ.

કિન્તિયવંદિયમહિયા-પોત-

પોતાના નામથી સ્તવાયેલા,

મન વચ્ચન કાયા વડે નમસ્કાર

કરાયેલા અને પુષ્પો આદિથી

પૂજાયેલા.

કિત્તિય-પોતપોતાના નામથી
સ્તવાયેલા.

વંદિય-મન, વચન કાયા વડે
નમસ્કાર કરાયેલા.

મહિય-પુષ્પો આદિથી પૂજાયેલા.

જે એ-જે આ.

લોગસ્સ-લોકને વિષે, પ્રાણી-
સમૂહને વિષે.

ઉત્તમા-ઉત્તમ.

સિદ્ધા-સિદ્ધ (કૃતકૃત્ય) થયેલા.

આરુગ્ગ-એહિલાલ-સિદ્ધપણું
અને તે માટે (અર્વાતરમાં)
શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિને.
આરુગ્ગ-રોગ ન હોય તેવી
સ્થિતિ એટલે સિદ્ધપણું
એહિલાલ-પરલોકમાં જિન-
ધર્મનો પ્રાપ્તિ.

અર્થસંકલના—

પંચાસ્તિકાય સ્વરૂપ લોકનો યા તો ચૌદ રાજલોકનો પ્રકાશ
કરનારા, ધર્મરૂપી તીર્થને પ્રવર્તાવનારા, રાગ-દ્વેષના વિજેતા,
કેવળજ્ઞાની એવા ચૌવીસેય તેમ જ બીજા પણ (અન્ય ક્ષેત્રમાં
થયેલા) અહર્તા ભગવંતોને હું નામોચ્ચારણપૂર્વક સ્તવીશ. ૧.

શ્રીઋષભદેવ અને શ્રીઅજિતનાથ, શ્રીસંભવનાથ, શ્રીઅભિ-
નંદનસ્વામી, શ્રીસુમતિનાથ, શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામી, શ્રીસુપાર્શ્વનાથ
અને શ્રીચંદ્રપ્રભજિનને હું વંદન કરું છું. ૨.

શ્રીસુવિધિનાથ કે જેમનું બીજું નામ પુષ્પદંત છે તેમને
શ્રીશીતલનાથ, શ્રીશ્રેયાંસનાથ, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી શ્રીવિમલનાથ,
શ્રીઅનંતનાથ, શ્રીધર્મનાથ તથા શ્રીશાન્તિનાથ જિનને હું વંદન
કરું છું. ૩.

શ્રીકુન્થુનાથ, શ્રીઅરનાથ, શ્રીમહિલનાથ, શ્રીસુનિ-
સુવ્રતસ્વામી, શ્રીનમિનાથ, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ, શ્રીપાર્શ્વનાથ તથા
શ્રીવર્દ્ધમાનજિનને (શ્રીમહાવીરસ્વામી)ને હું વંદન કરું છું. ૪.

સમાહિવરં શ્રેષ્ઠ એવી સમાધિ,ભાવ-
સમાધિ.

ઉત્તમં-શ્રેષ્ઠ.

દિંતુ-આપો.

અંદેસુ-અ-દ્રોથી.

નિમ્મલયરા-વધારે નિર્મલ,
વધારે સ્વચ્છ.

આર્ધચેસુ-સૂર્યોથી.

અહિયં-વધારે

પયાસયરા-પ્રકાશ (અજ્ઞવાણી)
કરનારા.

સાગરવરગંભીરા-શ્રેષ્ઠ સાગર
એટલે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, તે
કરતાં પણ વધારે ગંભીર.

સિદ્ધા-કૃતકૃત્ય થયેલા.

સિદ્ધિં-સિદ્ધિ.

મમ-મને.

દિસંતુ-આપો.

એવી રીતે મારા વડે નામપૂર્વક સ્તવાયેલા, હૂર કર્યાં છે. રજ અને મલરૂપી ક્રમેને જેમણે અને જેમનાં જરા મરણ સંપૂર્ણરીતે નષ્ટ થયેલાં છે એવા ચોવીસેય તેમજ અન્ય પણ કેવળજ્ઞાની શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો મારા પર પ્રસન્ન થાયો.

પોતપોતાના નામથી સ્તવાયેલા, મન-વચન-કાયા વડે વંદાયેલા અને પુષ્પો આદિથી પૂજાયેલા જે આ લોકમાં ઉત્તમ છે અને કૃતકૃત્ય થયેલા છે, તેઓ (શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો) મને આરોગ્ય (સિદ્ધ પણુ) પ્રાપ્ત કરવા માટે ઓધિલાલ અને શ્રેષ્ઠ ભાવસમાધિ આપો. ૬.

ચંદ્રો કરતાં પણુ વધારે નિર્મળ, સૂર્યો કરતાં પણુ વધારે પ્રકાશ કરનારા, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કરતાં પણુ ગંભીર અને કૃતકૃત્ય થયેલા તેઓ મને સિદ્ધિ-મોક્ષ આપો. ૭.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રમાં ચોવીસ તીર્થંકરોનું સ્તવન કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તે 'ચક્રવીસતથસુત' કે 'ચતુર્વિંશતિ-જિન-સ્તવ' તરીકે ઓળખાય છે.

સૂત્રની પહેલી ગાથામાં જ્ઞાન્યું છે કે હું જે ચોવીસ અર્હત ભગવંતોની સ્તુતિ કરીશ તે લોકનો પ્રકાશ કરનારા છે અર્થાત આ વિશ્વના તમામ પદાર્થોનું સર્વસ્વરૂપ જાણનારા છે, ધર્મરૂપો તીર્થંકરોની સ્થાપના કરનારા છે, જિન છે અને કેવળજ્ઞાની છે.

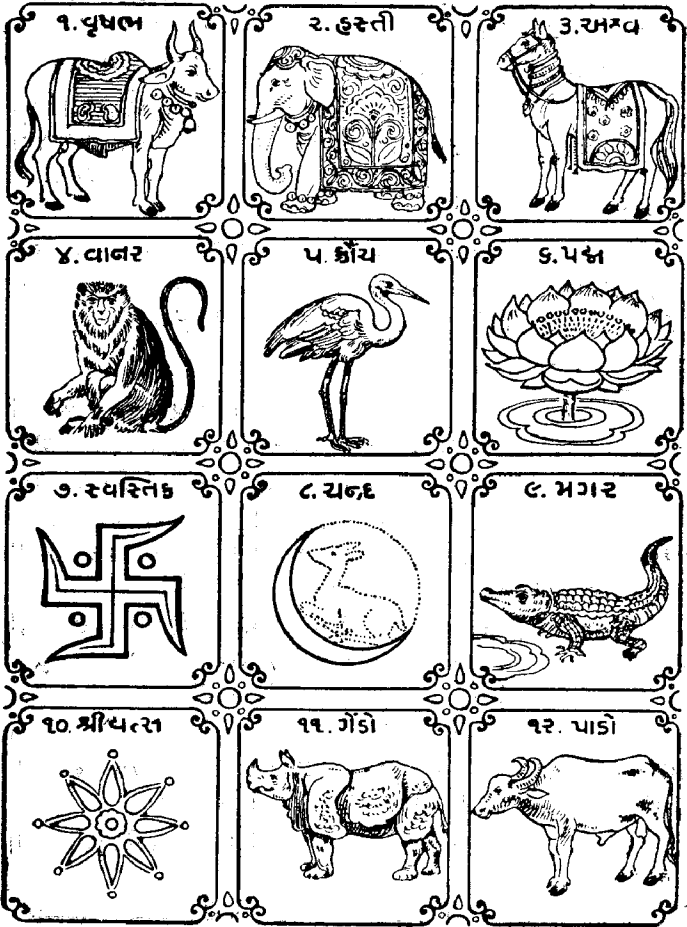
સૂત્રની બીજી ત્રીજી અને ચોથી ગાથામાં ચોવીસ તીર્થંકરોનાં નામ લઈને વંદના કરવામાં આવી છે અને પાંચમી, છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથામાં તેમને પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

આ પ્રાર્થનામાં પ્રથમ તેમનો પ્રસાદ (કૃપા) માગ્યો છે, પછી આરોગ્ય એટલે મોક્ષ, તેને માટે ઓધિલાલ અને ઉત્તમ ભાવસમાધિ આગી છે અને છેવટે સિદ્ધિની ઈચ્છા પ્રકટ કરી છે.

અરિહંત ભગવાનનું સ્તવન કરવાથી સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ થાય છે અને પરિણામે મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

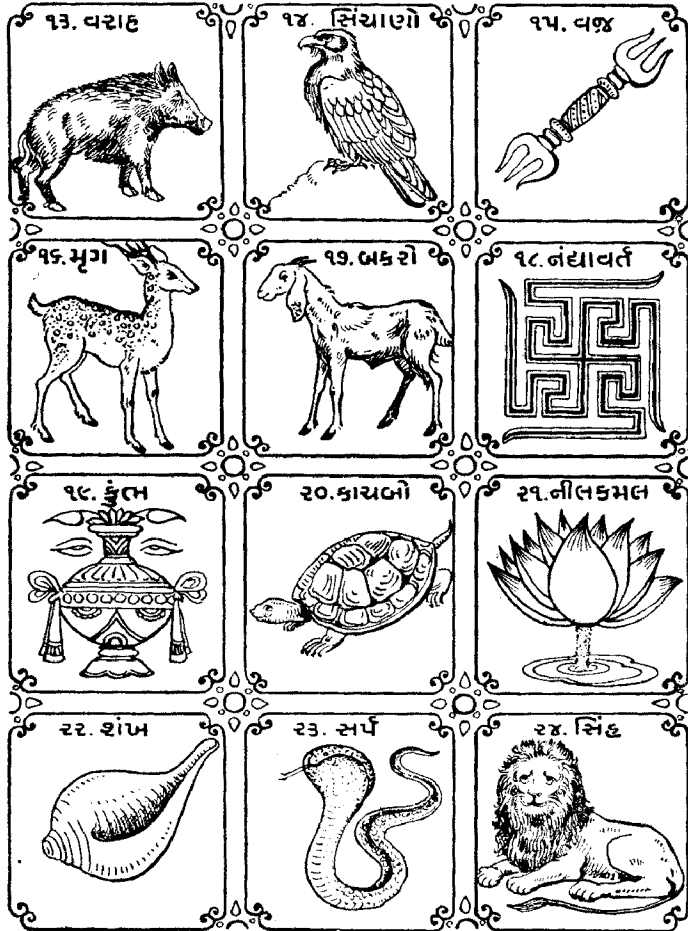
કાર્યોત્સર્ગમાં આ સૂત્રના પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ વિચારવામાં આવે તો ભાવનો ઉલ્લાસ થાય છે, ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે અને જ્ઞાન માટેની યોગ્યતા આવે છે.

યોવીશ તીર્થકરનાં લાંછનો

શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી સુધીના
અર્હત ભગવંતોનાં :લાંછનો

ચોવીશ તીર્થકરનાં લાંછનો

શ્રી વિમલનાથથી શ્રી મહાવીરસ્વામી સુધીના અર્હત્
ભગવંતોનાં લાંછનો.

૨૪ તીર્થકરોનાં માતાપિતા, જન્મસ્થાન,

તીર્થકરોનાં નામ	પિતા	માતા	જન્મસ્થાન
૧ ઋષભદેવ	નાભિ	મરુદેવા	અયોધ્યા
૨ અગ્નિતનાથ	જિતશત્રુ	વિજયા	”
૩ સંભવનાથ	જિતારિ	સેના	શ્રાવસ્તી
૪ અભિનંદનસ્વામી	સંવર	સિદ્ધાર્થ	અયોધ્યા
૫ સુમતિનાથ	મેધરથ	સુમંગલા	”
૬ પદ્મપ્રભસ્વામી	શ્રીધર	સુસીમા	કૌશાંબી
૭ સુપાર્શ્વનાથ	સુપ્રતિષ્ઠ	પૃથ્વી	કાશી
૮ ચંદ્રપ્રભસ્વામી	મહાસેન	લક્ષ્મણા	ચંદ્રપુરી
૯ સુવિધિનાથ	સુગ્રીવ	રામા	કાકેદી
૧૦ શીતલનાથ	દહરથ	નંદા	ભદ્રિલપુર
૧૧ શ્રેયાંસનાથ	વિષ્ણુરાજ	વિષ્ણુ	સિંહપુર
૧૨ વાસુપૂજ્યસ્વામી	વસુપૂજ્ય	જયા	ચંપા
૧૩ વિમલનાથ	કૃતવર્મા	શ્યામા	કાંપિલ્યપુર
૧૪ અનંતનાથ	સિંહસેન	સુયશા	અયોધ્યા
૧૫ ધર્મનાથ	ભાનુ	સુવ્રતા	રત્નપુર
૧૬ શાંતિનાથ	વિશ્વસેન	અચિરા	હસ્તિનાપુર
૧૭ કુંથુનાથ	સુર	શ્રી	”
૧૮ અરનાથ	સુદર્શન	દેવી	”
૧૯ મદિલનાથ	કુંભ	પ્રભાવતી	મિથિલા
૨૦ મુનિસુવ્રતસ્વામી	સુમિત્ર	પદ્મા	રાજગૃહ
૨૧ નમિનાથ	વિજય	વપ્રા	મિથિલા
૨૨ નેમિનાથ	સમુદ્રવિજય	શિવા	ઔરિપુર
૨૩ પાર્શ્વનાથ	અશ્વસેન	વામા	કાશી
૨૪ વર્ધમાનસ્વામી	સિદ્ધાર્થ	ત્રિશલા	ક્ષત્રિયકુંડ

લાંછન, શરીરમાન વગેરેના કોષો.

લાંછન	શરીર	વર્ણ	આયુષ્ય
વૃષભ	૫૦૦ ધનુષ્ય	સુવર્ણ	૮૪ લાખ પૂર્વ
હસ્તી	૪૫૦ "	"	૭૨ " "
અશ્વ	૪૦૦ "	"	૬૦ " "
વાનર	૩૫૦ "	"	૫૦ " "
કૌચ પક્ષી	૩૦૦ "	"	૪૦ " "
કમલ	૨૫૦ "	રક્ત	૩૦ " "
શ્વસિતક	૨૦૦ "	સુવર્ણ	૨૦ " "
ચંદ્ર	૧૫૦ "	શ્વેત	૧૦ " "
મગર	૧૦૦ "	"	૨ " "
શ્રીવત્સ	૯૦ "	સુવર્ણ	૧ " "
ગેડો	૮૦ "	"	૮૪ " વર્ષ
પાડો	૭૦ "	રક્ત	૭૨ " "
વરાહ	૬૦ "	સુવર્ણ	૬૦ " "
સિંચાણો	૫૦ "	"	૩૦ " "
વજ્ર	૪૫ "	"	૧૦ " "
મૃગ	૪૦ "	"	૧ " "
બકરો	૩૫ "	"	૯૫ હજાર
નંદાવર્ત	૩૦ "	"	૮૪ " "
કુબ	૨૫ "	નીલ	૫૫ " "
કાચબો	૨૦ "	શ્યામ	૩૦ " "
નીલકમલ	૧૫ "	સુવર્ણ	૧૦ " "
શંખ	૧૦ "	શ્યામ	૧ " "
સર્પ	૯ હાથ	નીલ	૧૦૦ વર્ષ
સિંહ	૭ હાથ	સુવર્ણ	૭૨ "

६ सामाध्यसुत्तं

['करेमि लंते' सूत्र]

मूળ—

करेमि लंते ! सामाध्यं, सावज्जं ज्ञेगं पय्यङ्गामि ।
जव नियमं पज्जुवासामि दुविहं तिविहेणुं, भणुणुं
वायाञ्जे काञ्जेणुं, न करेमि, न कारवेमि ।

तस्स लंते ! पडिक्कामि निंदांमि गरिहामि
अप्पाणुं वेसिरामि ॥

शब्दार्थ—

करेमि-करुं छुं.

लंते !-हे लगवन् ! हे पूज्य !

सामाध्यं-सामायिक.

सावज्जं ज्ञेगं-पापवाणी
प्रवृत्तिने.

पय्यङ्गामि-प्रतिज्ञापूर्वक छोडी
दणं छुं.

जव-ज्यां सुधी.

नियमं-नियमने.

पज्जुवासामि-सेवुं.

दुविहं-करवा अने कराववाइप
जे प्रकारे.

तिविहेणुं-मन, वयन अने
काया, जे त्रणु प्रकारे.

भणुणुं-मनथी.

वायाञ्जे-वाणीथी.

काञ्जेणुं-शरीरथी.

न करेमि-नहि करुं, करीश नहिं.

न कारवेमि-नहि करावुं, करा-
वीश नहि.

तस्स-ते पापवाणी प्रवृत्तितुं.

लंते !-हे लगवन् ! हे पूज्य !

पडिक्कामि-प्रतिक्रमणु करुं

छुं, निवृत्त बाणं छुं.

निंदांमि-निंदुं छुं, जोटी
गणुं छुं.

गरिहामि-शुरु साक्षीजे निंदुं
छुं, आपनी समक्ष स्पष्ट

जेकरार करुं छुं.

अप्पाणुं-पापवाणी प्रवृत्ति
करनार मखिन आत्माने.

वेसिरामि-छोडी दणं छुं.

અર્થ સંકલન—

હે પૂજ્ય ! હું સામાયિક કરું છું. તેથી પાપવાળી પ્રવૃત્તિઓને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક છોડી દઉં છું. જ્યાં સુધી હું આ નિયમને સેવું, ત્યાં સુધી મન, વચન અને કાયાવડે પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરીશ નહિ કે કરાવીશ નહિ. અને હે પૂજ્ય ! અત્યાર સુધી તે પ્રકારની જે પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરી હોય, તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપવાળી પ્રવૃત્તિને હું ખોટી ગણું છું અને તે બાબતનો આપની સમક્ષ સ્પષ્ટ એકરાર કરું છું. હવે હું પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરનાર મલિન આત્માને છોડી દઉં છું.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્ર વડે સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે.

સામાયિક (૧)

- પ્રશ્ન—સામાયિક શું છે ?
 ઉત્તર—સામાયિક એક ધાર્મિક ક્રિયા છે.
 પ્રશ્ન—સામાયિક શબ્દનો અર્થ શો ?
 ઉત્તર—સમાયની ક્રિયા.
 પ્રશ્ન—સમાય કેને કહેવાય ?
 ઉત્તર—જેમાં સમ એટલે રાગદ્વેષ રહિત સ્થિતિનો આય એટલે લાભ થાય, તેને સમાય કહેવાય.
 પ્રશ્ન—સામાયિકની ક્રિયા કોણ કરી શકે ?
 ઉત્તર—સામાયિકની ક્રિયા કોઈ પણ સ્ત્રી-પુરુષ કરી શકે.
 પ્રશ્ન—તે માટે શું કરવું પડે છે ?

ઉત્તર—તે માટે શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરીને તથા કટાસણું, મુહપત્તી, ચરવળેહ નવકારવાળી અને ઠોઠ પણ્ય ધાર્મિક પુસ્તક લઈને શુરુ આગળ જવું પડે છે અને ત્યાં વિધિપૂર્વક સામાયિકની પ્રતિષ્ઠા લેવી પડે છે.

પ્રશ્ન—સામાયિકની પ્રતિષ્ઠા કેવી રીતે લેવાય છે ?

ઉત્તર—તેમાં પ્રથમ શુરુને ઉદ્દેશીને કહેવું પડે છે કે ‘ કરેમિ ભંતે સામાયયં ’ એટલે ‘ હે પૂજ્ય ! હું સામાયક કરું છું ’ અને પછી તરત જ કહેવું પડે છે કે ‘ સાવજ્જં જ્જેગં પચ્ચક્ખામિ ’ એટલે ‘ હું પાપવાળી પ્રવૃત્તિને પ્રતિષ્ઠાપૂર્વક છોડી દઉં છું.’

પ્રશ્ન—પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કેટલા વખતને માટે છોડવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો કરવા ‘જ્જવ નિયમં પજ્જુવાસામિ ’ એવો પાઠ બોલવામાં આવે છે તેનો અર્થ એ છે કે જ્યાં સુધી હું આ નિયમને સેવું, ત્યાં સુધી પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરીશ નહિ. એક સામાયિકનો નિયમ બે ઘડી એટલે ૪૮ મિનિટ સુધીનો હોય છે, તેથી પાપવાળી પ્રવૃત્તિ ૪૮ મિનિટ સુધી છોડી દેવાની હોય છે.

પ્રશ્ન—સામાયિકમાં પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કેટલી રીતે છોડી દેવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—સામાયિકમાં પાપવાળી પ્રવૃત્તિ છ ઠોટીથી એટલે છ પ્રકારે છોડી દેવામાં છે.

પ્રશ્ન—તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—(૧) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું મનથી કરું નહિ.

(૨) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું મનથી કરાવું નહિ.

(૩) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું વચનથી કરું નહિ.

(૪) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું વચનથી કરાવું નહિં.

(૫) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું ક્રયાથી કરું નહિ.

(૬) પાપવાળી પ્રવૃત્તિ હું ક્રયાથી કરાવું નહિ.

પ્રશ્ન—પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કુલ કેટલી કેટિથી છોડી શકાય છે ?

ઉત્તર—નવ કેટિથી.

પ્રશ્ન—તેમાંની કઈ ત્રણ કેટિ આ પ્રતિજ્ઞામાં આવતી નથી ?

ઉત્તર— (૧) કોઈ પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો તેને મનથી હું અનુમોદું નહિ.

(૨) કોઈ પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો તેને વચનથી હું અનુમોદું નહિ.

(૩) કોઈ પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો તેને કાયાથી હું અનુમોદું નહિ.

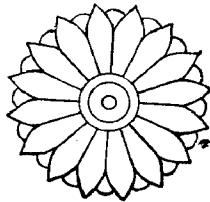
જેઓ ગૃહસ્થદશામાં છે, તેઓ આ ત્રણ કેટિથી પ્રતિજ્ઞા કરી શકે નહિ.

પ્રશ્ન—પછી શું કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—પછી 'તસ્સ ભંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણું વોસિરામિ' એ પાઠ બોલીને અત્યાર સુધીમાં જે પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરી હોય, તેનું પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે. ફરી પાપવાળી પ્રવૃત્તિ કરવાનું મન ન થાય તે માટે આવું પ્રતિક્રમણ જરૂરી છે.

પ્રશ્ન—સાધુઓ કેવી રીતે સામાયિક કરે ?

ઉત્તર—સાધુઓ દીક્ષા લેતી વખતે જીવનભર સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે, એટલે તેઓ હર વખત સામાયિકમાં જ હોય છે.

૧૦ સામાયિક પારણસુત્તં

[સામાયિક પારવાનું સૂત્ર]

મૂળ—

[ગાહા]

સામાયવયજુત્તો, જવ મણે હોઈ નિયમસંજુત્તો ।
છિન્નઈ અસુહં કમ્મં, સામાય જત્તિયા વારા ॥ ૧ ॥
સામાયમ્મિ ઉ કચ્ચે, સમણો ઈવ સાવચ્ચો હવઈ જમ્હા ।
ચ્ચેચ્ચેણુ કારણેણું, અહુસો સામાયયં કુજ્જ ॥ ૨ ॥

સામાયિક વિધિચ્ચે લીધું, વિધિચ્ચે પાર્યું, વિધિ
કરતાં જે કોઈ અવિધિ હુવો હોય, તે સવિ હું મન-
વચન કાયાચ્ચે કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં ॥

(દસ મનના, દસ વચનના પાર કાયાના ચ્ચે ખત્રીસ
દોષમાંથી જે કોઈ દોષ લાગ્યો તે, મન, વચન,
કાયાચ્ચે કરી મિચ્છા મિ દુક્કડં ॥)

શબ્દાર્થ—

સામાયવયજુત્તો—સામાયિક
વ્રતથી યુક્ત, સામાયિક વ્રતધારી.
જવ—જ્યાં સુધી.
મણે—મનમાં.
હોઈ—હોય છે, કરે છે.
નિયમસંજુત્તો—નિયમથી
જોડાયેલો, નિયમ રાખીને.
છિન્નઈ—કાપે છે.
અસુહં—અશુભ, પાપવાળા.

કમ્મં—કર્મને.
સામાયિક—સામાયિક.
જત્તિયા—જેટલી.
વારા—વાર.
સામાયમ્મિ—સામાયિકમાં.
ઉ—તો.
કચ્ચે—કર્યે છે.
સમણો—સાધુ.
ઈવ—જેવો.

સાવચ્ચો-શ્રાવક.
હુવર્ધ-થાય છે.
જમ્હા-જે કારણથી.
એએણુ કારણેણુ-એ કારણ વડે.

બહુસો-ધણી વાર.
સામાયિક-સામાયિક.
કુજ્જા-કરવું જોઈએ.
વિધિ-નક્કી કરેલી પદ્ધતિ.

અર્થસંકલના--

સામાયિક વ્રતધારી જ્યાં સુધી અને જેટલી વાર મનમાં નિયમ રાખીને સામાયિક કરે છે, ત્યાં સુધી અને તેટલી વાર તે અશુભ કર્મનો નાશ કરે છે. ૧.

સામાયિક કર્યે છતે તે શ્રાવક સાધુ જેવો થાય છે; તેથી સામાયિક વારંવાર કરવું જોઈએ. ૨.

આ સામાયિક મેં વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કર્યું છે અને વિધિપૂર્વક પૂર્ણ કર્યું છે. તે બંને પ્રકારની ક્રિયામાં, જે કોઈ પણ અવિધિ કે ભૂલ થઈ ગઈ હોય, તે સંબંધી મારું પાપ નિષ્કલ થાયો. વળી આ સામાયિકના સમય દરમિયાન દસ મનના, દસ વચનના અને બાર કાયાના એમ કુલ બત્રીસ દોષોમાંથી જે કોઈ દોષનું સેવન થઈ ગયું હોય, તે સંબંધી મારું પાપ નિષ્કલ થાયો.

સૂત્રપરિચય -

આ સૂત્ર વડે સામાયિક પારવામાં આવે છે અને ફરી પણ સામાયિક કરવાની ભાવના થાય, તે માટે તેમાં સામાયિકના લાભો દર્શાવેલા છે. વળી સામાયિક ઊર દોષો ટાળીને કરવું જોઈએ, તે વાત પણ તેમાં દર્શાવેલી છે.

સામાયિક (૨)

પ્રશ્ન—સામાયિકથી શો લાભ થાય છે ?

ઉત્તર—સામાયિકથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે.

પ્રશ્ન—ખીન્ને શો લાભ થાય છે ?

ઉત્તર—સામાયિકથી ખીન્ને લાભ એ થાય છે કે સાધુના જેવું પવિત્ર જીવન ગાળી શકાય છે, એટલે ચારિત્રમાં સુધારો થાય છે.

પ્રશ્ન—આવકે એક અહોરાત્રમાં કેટલી વાર સામાયિક કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—જો પરિસ્થિતિ અનુકૂળ હોય તો આવક એક અહોરાત્રમાં ધણી સામાયિકો કરે અને અનુકૂળ ન હોય તો ઓછામાં ઓછું એક સામાયિક પણ કરે.

પ્રશ્ન—સામાયિકમાં કેટલા દોષો ટાળવા જોઈએ ?

ઉત્તર—ખત્રીશ.

પ્રશ્ન—તેમાં મનના કેટલા ? વચનના કેટલા ? અને કાયાના કેટલા ?

ઉત્તર—તેમાં મનના દશ, વચનના દશ, અને કાયાના આર.

પ્રશ્ન—સામાયિકમાં મનના દોષો ટાળવા શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—(૧) આત્મહિત સિવાય ખીજ વિચારો કરવા નહિ.

(૨) લોકો વાહવાહ બોલે એવી ઇચ્છા રાખવી નહિ.

(૩) સામાયિક-દ્વારા ધનલાભની ઇચ્છા રાખવી નહિ.

(૪) ખીજ કરતાં સારું સામાયિક કરું છું, માટે ચઢિયાતો છું, તેવો ગર્વ રાખવો નહિ.

(૫) ભયનું સેવન કરવું નહિ.

(૬) સામાયિકના ફલનું નિયાજું કરવું ન હ.

(૭) સામાયિકના ફલ સંબંધી સંશય રાખવો નહિ.

(૮) રોષ રાખીને સામાયિક કરવું નહિ.

(૯) અવિનયથી સામાયિક કરવું નહિ.

(૧૦) અખહુમાનથી સામાયિક કરવું નહિ.

પ્રશ્ન—સામાયિકમાં વચનના દોષો ટાળવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—(૧) કડવું, અપ્રિય કે અસત્ય વચન બોલવું નહિ.

(૨) વગર વિચારે બોલવું નહિ.

(૩) શાસ્ત્રની દરકાર રાખ્યા વિના બોલવું નહિ.

(૪) સૂત્રસિદ્ધાંતના પાઠ દૂંકાવી બોલવા નહિ.

(૫) કોઈની સાથે કલહકારી વચન બોલવું નહિ.

(૬) વિકથા કરવી નહિ. (સ્ત્રીકથા, લકતકથા, ભોજનની કથા) દેશકથા અને રાજકથા એ ચાર વિકથા કહેવાય છે.)

(૭) કોઈની હાંસી કરનારું વચન કહેવું નહિ.

(૮) સામાયિકના સૂત્રપાઠ અશુદ્ધ બોલવા નહિ.

(૯) અપેક્ષા રહિત બોલવું નહિ.

(૧૦) ગણુગણુતાં બોલવું નહિ.

પ્રશ્ન—સામાયિકમાં કાયાના દોષો ટાળવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર—(૧) પગ પર પગ ચડાવીને બેસવું નહિ.

(૨) ડગભગતા આસને બેસવું નહિ કે જ્યાંથી ઉઠવું પડે તેવા આસને બેસવું નહિ.

(૩) ચારે બાજુ નજર ફેરવીને જોયા કરવું નહિ.

(૪) ધરકામ કે વેપારવણુજને લગતી વાતનો સંજ્ઞાથી પણ ધશ્ચારો કરવો નહિ.

(૫) ભીંત કે થાંભલાનું આલંબન લેવું નહિ.

(૬) હાથ—પગને લાંબાટૂંકા કર્યા કરવા નહિ.

(૭) આળસ મરડવું નહિ.

(૮) હાથ—પગની આંગળીના ટાયકા ફેડવા નહિ.

(૯) શરીર પરથી મેલ ઉતારવો નહિ.

(૧૦) એદીની માદક બેસી રહેવું નહિ.

(૧૧) ઊંધવું નહિ.

(૧૨) વચ્ચે સંકેરવા નહિ.

૧૧ જગચિંતામણિસુત્તં

['જગચિંતામણિ' - ચૈત્યવંદન]

મૂળ—

[શેલાષ્ટક]

જગચિન્તામણિ ! જગહ નાહ ! જગગુરુ જગરક્ષણુ !
જગખંધવ ! જગસત્યવાહ ! જગભાવવિચ્છ્રણુ !
અદ્રઠાવયસંઠવિચ્છ્રવ ! કમ્મદ્રઠવિણાસણુ !
ચઉત્તીસ વિ જિણુવર ! જયંતુ અપ્પડિહ્વસાસણુ ! ॥૧॥

[વસ્તુષ્ટક]

કમ્મભૂમિહિં કમ્મભૂમિહિં પઠમસંધયણિ,
ઉક્કોસય સત્તરિસય, જિણુવરાણુ વિહરંત લખ્ખભઈ;
નવકાડિહિં ઠવલીણુ, કાડિસહરસ નવ સાહુ ગમ્મથ ।
સંપઈ જિણુવર વીસમુણિ, ખિહું(હિં) કાડિહિં વરનાણિ,
સમણુહ કાડિસહરસ દુઠ્ઠ, થુણિજજઈ નિચ્ચ વિહાણિ ॥ ૨ ॥
જયઉ સામિય ! જયઉ સામિય ! રિસહ ! સત્તંજિ,
ઉજ્જિતિ પહુ નેમિજિણુ ! જયઉ વીર ! સચ્ચઉરમંડણુ !
ભરુઅચ્છહિં મુણિસુવ્વય ! મહુરિપાસ ! દુહદુરિચ્ચ
ખંડણુ ! ॥

અવર વિદ્દેહિ તિત્થયરા, ચિહું દ્વિસિ વિદ્વિસિ જિ ઠ વિ
ત્તીઆણુગયસંપઈય, વંદઉં જિણુ સવ્વે વિ ॥ ૩ ॥

[ગાહા]

સત્તાણુવધસહસ્સા લક્ષ્યા ઇપ્ત્ર અદકોડીઓ ।
 બત્તીસ સય બાસીયાઈ, તિઅલોએ ચેઈએ વંદે ॥૪૪॥
 પત્રસ કોડિ સયાઈ, કોડી બાયાલ લક્ષ્ય અડવન્ના ।
 ઇત્તીસ સહસ અસીઈ, સાસયબિંબાઈં પાણુમામિ ॥૫૫॥

શબ્દાર્થ—

જગચિંતામણિ !—જગતમાં
 ચિંતામણિરત્ન સમાન !
 જગહનાહુ !—જગતના
 સ્વામીઓ !
 જગગુરુ !—સમસ્ત જગતના
 ગુરુઓ !
 જગરૂખણુ !—જગતનું રક્ષણ
 કરનારાઓ !
 જગબંધવ !—જગતના બંધુઓ !
 જગસત્યવાહુ !—જગતને ઈષ્ટ
 સ્થલે (મોક્ષે) પહોંચાડનારાઓ !
 જગતના ઉત્તમ સાર્થવાહો !
 જગલાવવિઅકૂખણુ !—
 જગતના સર્વલાવોને જાણુ-
 વામાં તથા પ્રકાશવામાં નિયુજી !
 અઠ્ઠાવયસંઠિઅરૂવ !—
 અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર
 સ્થપાયેલી પ્રતિમાવાળા !
 કમ્બઠ્ઠવિણુસણુ !—આઠ મ
 કમ્બોનો નાશ કરનારા !
 ચઉવીસ વિ—ઓવીસે

જિણુવર !—હે જિનવરો ! હે
 ઋષભાદિ તીર્થકરો !
 જયંતુ-જય પામે, જધવંતા વતે
 અપ્પડિહયસાસણુ !—અખં
 ડિત શાસનવાળા ! અબાધિત
 ઉપદેશ દેનારા !
 કમ્બભૂમિહુ—કમ્બભૂમિઓમાં.
 પઠમસંઘયણુ—પ્રથમ-સંઘયણુ-
 વાળા, વજ્રઋષભનારાય
 સંઘયણુવાળા.
 સંઘયણુ-હાડકાંની વિશિષ્ટ
 રચના.

ઉક્રોસય—વધારેમાં વધારે.
 સત્તરિસય—એકસોને સિત્તર.
 જિણુવરાણુ—જિનેશ્વરોની.
 વિહુરંત—વિચરતા.
 લખલધ—પમાય છે.
 નવકોડિહિં—નવ કોટિ (કોડ)-
 કેવલીણુ—કેવલીઓની.

કોડિસહસ્રસ-હજાર કોડ (હસ
અબજ).

નવ-નવ.

સાહુ-સાધુઓ.

ગમ્મઘ-જળ્યાય છે.

સંપર્ધ-વર્તમાનકાળમાં.

જિણુવર-જિનેશ્વરો, તીર્થકરો.

વીસ-વીસ.

મુણિ-સાધુઓ.

ખિહુ' (હિ')-એ.

કોડિહિં-કોડ.

વરનાણિ-કેવલજ્ઞાનીઓ.

સમણુહ-શ્રમણોની (સંખ્યા)

કોડિસહસ્રસ દુઘં-એ હજાર
કોડ (વીસ અબજ).

થુણિજ્જઘ્ઘ-સ્તવન કરાય છે.

નિચ્ય-નિત્ય.

વિહાણિ-પ્રાતઃકાળમાં.

જયઉ-જય પામો.

સામિય ?-હે સ્વામી !

રિસહ ?-શ્રીઋષભદેવ !

સતુંજિ-શત્રુંજયગિરિ ઉપર.

ઉર્નિજ્જતિ-ગિરનાર ઉપર.

પહુનેમિજિણુ ! -હે પ્રભુ
નેમિજિન !

જયઉ-આપ જયવંત વર્તો.

વીર !-હે વીર ! હે મહાવીર !

સચ્યઉરમંડણુ !-સત્યપુર
(સાયેર)ના શશ્યગારરૂપ !

ભરૂઅચ્છહિં મુણિસુવચ !-
ભરૂચમાં રહેલા હે મુનિસુવત-
સ્વામી !

મહુરિપાસ !-મથુરામાં વિરા-
જતા હે પાર્શ્વનાથ !

દુહુરિઅખંડણુ ! -દુઃખ
અને પાપનો નાશ કરનાર !

અવર-ખીજ (તીર્થકરો).

વિદેહિ-વિદેહમાં, મહાવિદેહ
ક્ષેત્રમાં.

તિત્થયરા-તીર્થકરો.

ચિહુ'-ચારે.

દિસિ વિદિસિ-દિશાઓમાં
અને વિદિશાઓમાં.

જિ-જે.

કે વિ-કાર્ધ પણુ.

તીઆણાગમ્યસંપદ્ય-અતીત,
 અનાગત અને સાંપ્રતિક.
 ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ અને
 વર્તમાનકાળમાં થયેલા.
 વંદઉં-હું વંદું છું.
 જિણુ જિનેને.
 સવ્વે વિ-સર્વેને પણ.
 સત્તાણુવર્ધસહુસ્સા-સત્તાણુ
 હજર(૬૭૦૦૦).
 લક્ષ્મી છપ્પન-છપ્પન લાખ
 (૫૬૦૦૦૦૦).
 અદ્દુકોડીઓ-આઠ કોડ
 (૮૦૦૦૦૦૦૦).
 અત્તીસસય-અત્તીસ સો
 (૩૨૦૦).
 આસીયાઈ-આશી (૮૨).

તિઅલોએ-ત્રણે લોક (સ્વર્ગ-
 મર્ત્ય અને પાતાળ)માં.
 ચેમ્મએ-જિન પ્રાંસાદોને.
 વંદે-હું વંદું છું.
 પ-નરસકોડિસયાઈ-પંદરસો
 કોડ (૧૫૦૦૦૦૦૦૦૦૦).
 કોડી ધ્યાયાલ-ખેંતાલીસ કોડ-
 (૪૨૦૦૦૦૦૦૦).
 લક્ષ્મ અડવ-ના-અઠ્ઠાવન લાખ
 (૫૮૦૦૦૦૦).
 છત્તીસસહુસ-છત્તીસ હજર
 (૩૬૦૦૦).
 અસીઈ-એંશી (૮૦).
 સાસયખિંઆઈ-શાશ્વત
 ખિંખેને.
 પણમામિ-હું પ્રણામ કરું છું.

અર્થસંકલના —

જગતમાં ચિંતામણિ રત્નસમાન ! જગતના સ્વામી !
 જગતના ગુરુ ! જગતના રક્ષક ! જગતના નિષ્કારણ બંધુ !
 જગતના ઉત્તમ સાર્થવાહુ ! જગતના સર્વ લાવોને બાણુ-
 વામાં તથા પ્રકાશવામાં નિપુણ ! અષ્ટાપદ પર્વત પર (ભરત
 ચક્રવર્તી દ્વારા) સ્થપાયેલી પ્રતિમાવાળા ! આઠે ય કર્મોના
 નાશ કરનારા ! તથા અબાધિત ઉપદેશ દેનારા ! હે ઋષભાદિ
 ચોવીસે તીર્થકરો ! આપ જ્યવંતા વર્તો. ૧.

કર્મભૂમિઓમાં-પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત અને પાંચ મહાવિદેહમાં વિચરતા વજ્રપલનારાયસંઘયણવાળા જિનેશ્વરોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૭૦ની હોય છે, સામાન્ય કેવલીઓની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૯ કોડની હોય છે. અને સાધુઓની સંખ્યા વધારેમાં વધારે નવ હજાર કોડ એટલે ૯૦ અબજની હોય છે. વર્તમાન કાળમાં તીર્થ-કરો ૨૦ છે, કેવલજ્ઞાની મુનિઓ ૨ કોડ છે અને શ્રમણો ૨૦૦૦ કોડ એટલે ૨૦ અબજ છે કે જેમનું નિત્ય પ્રાતઃકાળમાં સ્તવન કરાય છે. ૨.

હે સ્વામી ! જય પામો, જય પામો. શત્રુજય પર રહેલા હે ઋષભદેવ ! ઉજ્જયંત (ગિરનાર) પર વિરાજમાન હે પ્રભુ નેમિજિન ! સાચોરના શણગારરૂપ હે મહાવીર ! ભરુચમાં રહેલા હે મુનિસુવ્રતસ્વામી ! મથુરામાં વિરાજમાન, દુઃખ અને પાપનો નાશ કરનાર હે પાર્શ્વનાથ ! આપ જયવંતા વર્તો; તથા મહાવિદેહ અને ઐરવત આદિ ક્ષેત્રોમાં તથા ચાર દિશાઓ ને ચાર વિદિશાઓમાં જે કોઈ તીર્થ-કરો ભૂતકાળમાં થઈ ગયા હોય; વર્તમાનકાળમાં વિચરતા હોય અને ભવિષ્યમાં હવે પછી થનારા હોય, તે સર્વેને પણ હું વંદું છું. ૩.

ત્રણ લોકમાં રહેલા આઠ કોડ, સત્તાવન લાખ, ખસો ને ખ્યાશી (૮,૫૭,૦૦,૨૮૨) શાશ્વત ચૈત્યોને હું વંદું છું. ૪.

ત્રણ લોકમાં રહેલા પંદર અબજ, ઐંતાળીસ કોડ, અઠ્ઠાવન લાખ, છત્રીસ હજાર ને એંશી-(૧૫,૪૨,૫૮,૩૬,૦૮૦) શાશ્વત બિંબોને હું પ્રણામ કરું છું. ૫.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રનો ઉપયોગ જુદા જુદા સમયે કરવામાં આવતાં ચૈત્ય-વંદન પ્રસંગે થાય છે. તેની પહેલી ગાથામાં ચોવીસ જિનવરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. બીજી ગાથામાં તીર્થંકરો કઈ ભૂમિમાં જન્મે છે, તેમનું સંઘયથ્ય (શરીરનો આંધો) કેવું હોય છે, તેમની ઉત્કૃષ્ટ અને જ્ઞાન્ય સંખ્યા કેટલી હોય છે. તથા તે સમયે કેવળજ્ઞાની અને સાધુ કેટલા હોય છે, તેનું વર્ણન કરેલું છે. ત્રીજી ગાથામાં પાંચ સુપ્રસિદ્ધ તીર્થોના મૂળનાયકોને વંદન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પહેલું નામ શ્રી સ્તુત્યગિરિનું છે કે જ્યાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાન વિરાજે છે. બીજું નામ શ્રી ઉજ્જવંતગિરિ એટલે ગિરનારનું છે કે જ્યાં શ્રી-નેમિનાથ પ્રભુ વિરાજે છે. ત્રીજું નામ સત્યપુર એટલે સાચોરનું છે કે જ્યાં શ્રી મહાવીર જિનેશ્વર વિરાજે છે. ચોથું નામ ભૃગુકન્થ એટલે ભરુચનું છે કે જ્યાં શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી વિરાજે છે અને પાંચમું નામ મથુરાનું છે કે જ્યાં એક કાળે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ભવ્ય ચમત્કારિક મૂર્તિ વિરાજમાન હતી. ચોથી ગાથામાં શાશ્વત ચૈત્યોની સંખ્યા ગણાવીને તેને વંદના કરવામાં આવી છે તથા પાંચમી ગાથામાં શાશ્વત મિષ્ટોની સંખ્યા ગણાવીને તેને વંદના કરવામાં આવી છે.

આ ચૈત્યવંદન છંદોત્તર હોવાથી સુંદર રીતે ગવાય છે. તેની ભાષા અપભ્રંશ છે.

૧૨ તિત્થવંદણસુતં

['જંકિંચિ' સૂત્ર]

મૂળ—

(ગાહા)

જં કિં ચિ નામ તિત્થં, સગ્ગે પાયાલિ માણુસે લોચ્ચે ।
જઠં જિણુખિંખાઈં, તાઈં સંવાઈં વંદામિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—

જં-જે
કિંચિ-કોઈ
નામ-આ પદ વાક્યનો અલં
કાર છે.
તિત્થં-તીર્થ.
સગ્ગે-દેવલોકમાં
પાયાલિ-પાતાલમાં.

માણુસે લોચ્ચે-મનુષ્યલોકમાં-
જઠં-જેટલાં.
જિણુખિંખાઈં-જિનખિંખો.
તાઈં-તે.
સંવાઈં-સર્વેને.
વંદામિ-હું વંદન કરું છું.

અર્થસંકલના—

દેવલોક, પાતાળ અને મનુષ્યલોકમાં જે કોઈ તીર્થ
હોય અને જેટલાં જિનખિંખો હોય તે સર્વેને હું વંદન
કરું છું.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્ર ત્રણુ લોકમાં રહેલાં સર્વ તીર્થો અને સર્વ જિનખિંખોને
વંદન કરવા માટે ઉપયોગી છે.

१३ सङ्कथयसुत्तं

['नमो ल्यु षुं ' सूत्र]

भूष -

नमो ल्यु षुं अरिहंताणुं भगवंताणुं ॥१॥

आर्धगराणुं तित्थयराणुं सयंसंयुद्धाणुं ॥२॥

पुरिसुत्तमाणुं पुरिससीहाणुं पुरिसवरपुंडरीआणुं
पुरिसवरगंधहत्थीणुं ॥३॥

लोगुत्तमाणुं लोगनाहाणुं लोगहिआणुं लोग-
पथवाणुं लोगपञ्जेअगराणुं ॥४॥

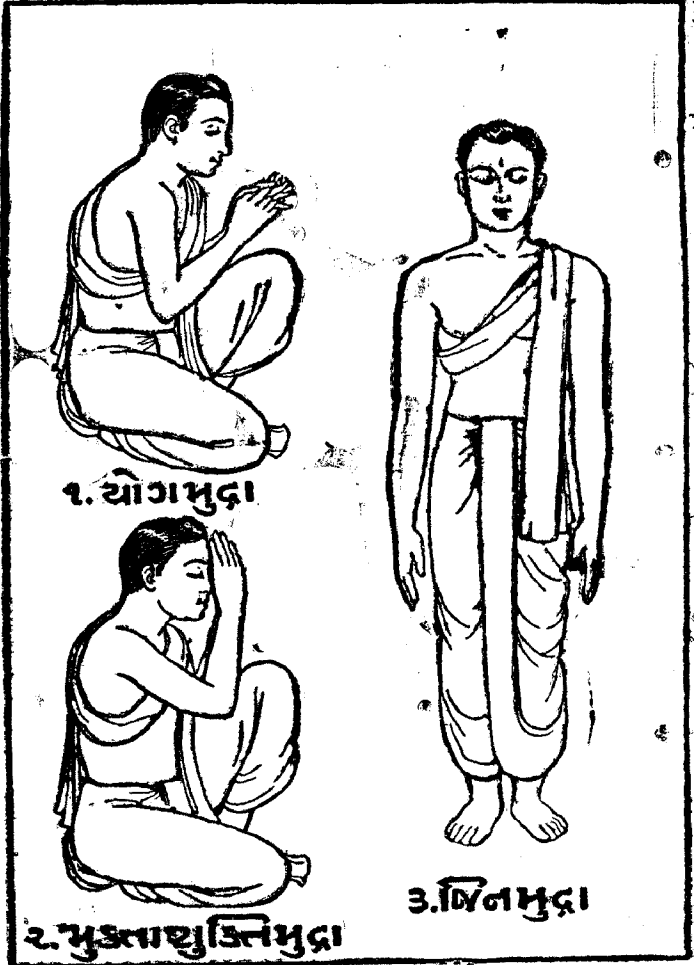
अलसयद्याणुं यक्षुद्याणुं मग्गद्याणुं सरणुद्याणुं
योहिद्याणुं ॥५॥

धम्मदद्याणुं धम्मद्वेसयाणुं धम्मनायगाणुं
धम्मसारहीणुं धम्मवरयाउरंतयक्कवदीणुं ॥६॥

अरपडिहयवरनाणुदंसणुधराणुं वियद्वछउमाणुं ॥७॥

निणुाणुं ञवयाणुं तिन्नाणुं तारयाणुं युद्धाणुं
योहयाणुं मुत्ताणुं मोअगाणुं ॥८॥

सवन्नूणुं सवदरिसीणुं सिवमयलमरुयमणुंत-
मक्षयमवाप्पाहमपुणुराविति सिद्धिगर्धनामधेयं ढाणुं
संपत्ताणुं नमो निणुाणुं निअलयाणुं ॥९॥

ત્રણ મુદ્રાઓ

[ગાહ્યા]

જે અર્થ આ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિ જુગએ કાલે ।
સંપર્થ અ વટમાણા, સંવે તિવિદેણુ વંદામિ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—

નમો ત્યુ—નમસ્કાર હો.
ણુ—વાક્યાલંકાર તરીકે વપરાતો
શબ્દ.
અરિહંતાણુ—અરિહંતોને.
ભગવંતાણુ—ભગવંતોને.
આધગરાણુ—આદિકરોને,
શ્રુતધર્મની આદિ કરનારાઓને.
તિત્થયરાણુ—તીર્થ કરોને,
ચતુર્વિધ શ્રમણુ સંધરૂપી
તીર્થની સ્થાપના કરનારાઓને.
સયંસંબુદ્ધાણુ—સ્વયંસંબુદ્ધોને,
પોતાની મેળે ઓષ પામેલાઓને.
પુરિસુત્તમાણુ—પુરુષોત્તમોને,
પુરુષોમાં યાનાદિ ગુણોવડે
ઉત્તમોને.
પુરિસસીહાણુ—જેઓ પુરુષોમાં
સિંહ સમાન નિર્ભય છે, તેઓને.
પુરિસવરપુંડરીઆણુ—
જેઓ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ શ્વેતકમલ
સમાન નિર્લેપ છે, તેઓને.
પુરિસવરગંધહૃથીણુ—
જેઓ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ

ગંધહૃસ્તી સમાન છે,
તેઓને.
લોગુત્તમાણુ—જેઓ લોકમાં
ઉત્તમ છે, તેઓને.
લોગનાહાણુ—લોકના નાથોને.
લોગહિઆણુ—લોકનું હિત
કરનારાઓને.
લોગપદ્મવાણુ—જેઓ લોકમાં
દીપક સમાન છે, તેઓને.
લોગપન્નજ્ઞેઅગરાણુ—લોકમાં
પ્રકાશ કરનારાઓને.
અભયદયાણુ—અભય આપ-
નારાઓને.
અકંબુદયાણુ—નેત્રો આપ-
નારાઓને, શ્રદ્ધારૂપી નેત્રોનું
દાન કરનારાઓને.
મગ્ગદયાણુ—માર્ગ દેખાડ-
નારાઓને.
સરણુદયાણુ—શરણુ દેના-
રાઓને.

બોહિદયાણું—બોધિબીજની પ્રાપ્તિ કરાવનારાઓને. બિનપ્રત્યીત ધર્મની પ્રાપ્તિને 'બોધિ' કહેવામાં આવે છે.

ધર્મમહયાણું—ધર્મ સમન્વવનારાઓને.

ધર્મમદેસયાણું—ધર્મની દેશના આપનારાઓને.

ધર્મનાયગાણું—ધર્મના સાચા સ્વામીઓને.

ધર્મસારહીણું—ધર્મના સાર-થિઓને, ધર્મરૂપી રથને ચલાવવામાં નિષ્ણાત સારથિઓને.

ધર્મવરચાઉરંતચક્રવટ્ટીણું— ધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠ ચતુરંત-ચક્રવર્તીઓને, ચાર ગતિનો નાશ કરનારા ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરનારા ચક્રવર્તીઓને. વર—શ્રેષ્ઠ.

ચાઉરંતચક્રવટ્ટી—ચાર ગતિનો નાશ કરનાર ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરનારા.

અપ્પહિહયવરનાણુદંસણું—

ધરાણું—જેઓ હણાય નહિ એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને ધારણુ કરનારા છે, તેઓને.

અપ્પહિહય-હણાય નહિ એવું

વિયટ્છઉમાણું જેમનું છદ્મ-સ્થપણું આદ્યું ગયું છે, તેઓને, છદ્મસ્થપણાથી રહિતને.

જિણાણું જ્જવયાણું—જિતનારાઓને તથા જિતાવનારાઓને, જેઓ સ્વયં જિન બનેલા છે તથા બીજાઓને જિન બનાવનારા છે, તેઓને.

તિન્નાણું તારયાણું—જેઓ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી ગયા છે તથા બીજાઓને પાર પમાડનારા છે, તેઓને.

બુદ્ધાણું બોહયાણું—જેઓ પોતે બુદ્ધ છે અને બીજાઓને બોધ પમાડનારા છે, તેઓને.

મુત્તાણું મોચ્ચગાણું—જેઓ મુક્ત થયેલા છે તથા બીજાઓને મુક્ત કરાવનારા છે તેઓને.

સવ્વન્નૂણું સવ્વદરિસીણું— સર્વજ્ઞોને, સર્વદર્શીઓને.

સિવમયલમરુચમણું તમ્હખ-થમવ્વાબ્બાહુમપુણરાવિત્તિ- શિવ, અચલ, અરુજ, અનંત, અક્ષય, અબ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિ.

શિવ—ઉપદ્રવોથી રહિત.

અચલ—સ્થિર.

અરુચ-બ્યાધિ અને વેદનાથી રહિત.

અનંત—અંતથી રહિત.

અકખ-ક્ષય રહિત.

અવ્વાબ્બાહ-કર્મજન્ય પીડાઓથી રહિત.

અપુષ્ટરાવિતિ-જ્યાં ગયા પછી
પાછું સંસારમાં આવવાનું રહેતું
નથી તેવા.

સિદ્ધિગર્થ નામધેય-‘સિદ્ધિ
ગતિ’ નામવાળા

ઠાણું-સ્થાનને.

સંપત્તાણું-પ્રાપ્ત થયેલાઓને.

નમો-નમસ્કાર હો.

જિણાણું-જિનોને.

જિઅભયાણું-ભયોને જિત-
નારાઓને.

જે-જેઓ.

અ-વળી.

અર્થમાં સિદ્ધા-ભૂતકાળમાં
સિદ્ધ થયા છે.

ભવિસ્સતિ-થશે.

(અ)ણાગએ કાલે-ભવિષ્ય-
કાલમાં.

સંપર્થ-વર્તમાનકાલમાં.

અ-અને.

વટ્ટમાણા-વર્તમાન.

સવ્વે-સર્વેને.

તિવિહેણું-મન, વચન અને
કાયાવડે.

બંદામિ-હું વંદું છું.

અર્થસંકલના—

નમસ્કાર હો અરિહંત ભગવંતોને. ૧.

જેઓ શ્રુતધર્મની આદિ કરનારા છે, ચતુર્વિધ શ્રમણ
સંઘરૂપી તીર્થની સ્થાપના કરનારા છે અને પોતાની મેળે
બોધ પામેલા છે. ૨.

જેઓ પુરુષોમાં જ્ઞાનાદિ ગુણોવડે ઉત્તમ છે, સિંહ-
સમાન નિર્ભય છે. ઉત્તમ શ્વેત કમલ સમાન નિર્લેપ છે,
અને (સાત પ્રકારની ઈતિઓને દૂર કરવામાં) ગંધહસ્તી સમાન
પ્રભાવશાલી છે. ૩.

જેઓ લોકમાં ઉત્તમ છે, લોકના નાથ છે, લોકના હિતકારી
છે, લોકના પ્રદીપ છે અને લોકમાં પ્રકાશ કરનારા છે. ૪.

જેઓ અભયને આપનારા છે, શ્રદ્ધારૂપી નેત્રોનું દાન

કરનારા છે, માર્ગને દેખાડનારા છે, શરણુને દેનાર છે અને યોધિ ધીજની પ્રાપ્તિ કરાવનારા છે. ૫.

જેઓ ધર્મને સમજાવનારા છે, ધર્મની દેશના આપનારા છે, ધર્મના સાચા સ્વામી છે, ધર્મરૂપી રથને ચલાવવામાં નિષ્ણાત સારથિ છે અને ચાર ગતિનો નાશ કરનારા ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરનારા ચક્રવર્તી છે. ૬.

જેઓ હણાય નહિ એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને ધારણ કરનારા છે તથા છન્નસ્થપણાથી રહિત છે. ૭.

જેઓ સ્વયં જિન બનેલા છે તથા ધીજઓને પણ જિન બનાવનારા છે; જેઓ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી ગયેલા છે અને ધીજઓને પણ પાર પમાડનારા છે. જેઓ પોતે યુદ્ધ છે અને ધીજઓને પણ યોધ પમાડનારા છે; જેઓ મુક્ત થયેલા છે તથા ધીજઓને પણ મુક્ત કરાવનારા છે. ૮.

જેઓ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે તથા ઉપદ્રવોથી રહિત, સ્થિર, વ્યાધિ અને વેદનાથી રહિત, અનંત, અક્ષય, કર્મજન્ય પીડાઓથી રહિત અને જ્યાં ગયા પછી પાછું સંસારમાં આવવાનું રહેતું નથી, એવાં સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે, તે જિનોને-ભય જિતનારાઓને નમસ્કાર હો. ૯.

જેઓ ભૂતકાલમાં સિદ્ધ થયા છે, જેઓ ભવિષ્યકાલમાં સિદ્ધ થનારા છે અને જેઓ વર્તમાનકાલમાં અરિહંતરૂપે વર્તમાન છે, તે સર્વેને મન, વચન અને કાયાવડે હું વંદું છું. ૧૦.

સૂત્ર પરિચય—

‘સકલથયસુત્ત’ એટલે શકસ્તવ નામનું સૂત્ર. જ્યારે જિનેશ્વરદેવ એટલે તીર્થંકર ભગવાન દેવલોકમાંથી અવતીને માતાના ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે શક મહારાજ (ધંદ્ર) આ સૂત્ર વડે તેમનું સ્તવન કરે છે, તેથી આ સૂત્રને ‘શકસ્તવ’ કહેવાય છે. આ સૂત્રનું ખીણું નામ ‘પ્રણિપાત દંડક’ છે.

અરિહંતાનું સ્વરૂપ

પ્રશ્ન—જિનો કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર—ચાર પ્રકારના : નામજિન, સ્થાપનાજિન, દ્રવ્યજિન અને ભાવજિન.

પ્રશ્ન—નામજિન કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—ઋષભ, અજિત વગેરે જિનનાં નામોને નામજિન કહેવાય.

પ્રશ્ન—સ્થાપનાજિન કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—સુવર્ણ, રત્ન, પાષાણુ વગેરેની જિનપ્રતિમાઓને સ્થાપનાજિન કહેવાય.

પ્રશ્ન—દ્રવ્યજિન કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—ભવિષ્યમાં જિન થનારા શ્રેણિક વગેરેના જીવોને દ્રવ્યજિન કહેવાય.

પ્રશ્ન—ભાવજિન કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—જેઓ દેવલકાન પામીને, અર્હત્ બનીને, સમવસરણુમાં બેસી ઉપદેશ આપે છે, તેમને ભાવજિન કહેવાય.

પ્રશ્ન—શકસ્તવમાં કયા જિનોની વંદના-સ્તુતિ કરવામાં આવી છે ?

ઉત્તર—ભાવજિનોની. તેની છેલ્લી આશામાં દ્રવ્યજિનોની પણ વંદના-સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

પ્રશ્ન—એ ભાવજિનો કેવા છે ?

ઉત્તર—અરિહંત (અહંત) છે, ભગવંત છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત (અહંત) કોને કહેવા ?

ઉત્તર—જે મહાપુરુષ મનુષ્યો, રાજાઓ અને દેવો વડે પૂજવાને યોગ્ય હોય તે અહંત કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—ભગવંત કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જે ભગવાળા હોય તેને ભગવંત કહેવાય. ભગ એટલે એશ્વર્ય, જ્ઞાન, રૂપ, યશ, શ્રી, ધર્મ અને પુરુષાર્થ.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતોની વંદના—સ્તુતિ કરવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર—કારણ એ જ કે તેઓ આદિકર છે, તીર્થંકર છે અને સ્વયં-સંબુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન—આદિકર કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જેઓ આદિ કરે તેને આદિકર કહેવાય. અરિહંત ભગવંતો કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી ‘ઉપવન્નેહ વા, વિગમેહ ઘા, ધુવેહ વા’ (ઉપવન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને છતાં સ્થિર રહે છે. જગત્ના સ્વભાવનું આ વર્ણન છે), એ ત્રિપદીવડે નવી દ્વાદશાંગી કે નવાં શાસ્ત્રોની આદિ કરે છે, તેથી આદિકર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—તીર્થંકર કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જેઓ તીર્થની સ્થાપના કરે તેને તીર્થંકર કહેવાય. તીર્થો એ જાતનાં છે: દ્રવ્યતીર્થ અને ભાવતીર્થ. તેમાં દ્રવ્યતીર્થવડે નદીઓનો પાર પામી શકાય છે અને ભાવતીર્થવડે સંસાર-સાગરનો પાર પામી શકાય છે. અરિહંતો આવા ભાવતીર્થની સ્થાપના કરે છે, તેથી તીર્થંકર કહેવાય છે. ભાવતીર્થ એટલે

સાધુ, સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનો અનેલો ચતુર્વિધ સંઘ,
પ્રવચન કે પ્રથમ ગણધર.

પ્રશ્ન—સ્વયંસમ્મ્યુહ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જેઓ ગુરુના ઉપદેશ વિના પોતાની જાતે જ સંપૂર્ણ બોધ
પામેલા હોય, તેમને સ્વયંસમ્મ્યુહ કહેવાય.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતોની વન્દના—સ્તુતિ કરવાનું વિશેષ કારણ
શું છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતોની વન્દના—સ્તુતિ કરવાનું વિશેષ કારણ એ
છે કે તેઓ પુરુષોત્તમ છે, પુરુષસિંહ છે, પુરુષવરપુંડરીક છે
અને પુરુષવરગંધર્વસ્તી છે.

પ્રશ્ન—પુરુષોત્તમ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—પુરુષોમાં ઉત્તમ હોય તેમને. અરિહંતો જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે સર્વ
પુરુષોમાં ઉત્તમ હોય છે.

પ્રશ્ન—પુરુષસિંહ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—પુરુષોમાં સિંહ જેવા નિર્ભય હોય તેમને. અરિહંત ભગવંતો
સિંહ જેવા નિર્ભય બનીને સત્ય ધર્મની ગર્જના કરે છે.

પ્રશ્ન—પુરુષવરપુંડરીક કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ કમલ જેવા નિર્લેપ હોય તેમને. અરિહંત
ભગવંતો સંસારમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં તેના ભોગોમાં આસક્ત
ન બનતાં કમલપત્રની જેમ નિર્લિપ્ત રહીને પવિત્ર જીવન
ગુણરે છે.

પ્રશ્ન—પુરુષવરગંધર્વસ્તી કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—પુરુષોમાં ઉત્તમ ગંધર્વસ્તી જેવા પ્રભાવશાળી હોય તેમને. ગંધ-
ર્વસ્તીનું આગમન થતાં તે પ્રદેશમાંથી બીજા હાથીઓ ભાગી
જાય છે તેમ અરિહંત ભગવંતોનો વિહાર થતાં તે પ્રદેશમાંથી

અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, મહામારી વગેરે સાતેય પ્રકારની હતિઓ ભાગી જાય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતો લોકને કઈ રીતિએ ઉપયોગી થાય છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતો લોકોત્તમ હોય છે, તેથી લોકને અનેક રીતે ઉપયોગી થાય છે.

પ્રશ્ન—તેના થોડા દાખલાઓ આપશો ?

ઉત્તર—જરૂર. અરિહંત ભગવંતો લોકના નાથ અને છે, અર્થાત્ રક્ષણ કરવા યોગ્ય સર્વ પ્રાણીઓનું યોગ-ક્ષેમ કરે છે. (યોગ એટલે નહિ મળેલી વસ્તુ મેળવી આપવી અને ક્ષેમ એટલે મળેલી વસ્તુનું રક્ષણ કરવું.) વળી તેઓ લોક હિતકારી અને છે. અર્થાત્ સમ્યક્પ્રરૂપણાવડે વ્યવહારરાશિમાં આવેલા સર્વ જીવોનું હિત કરે છે. વળી તેઓ લોકપ્રદીપ અને છે, અર્થાત્ સર્વ સંજ્ઞી પ્રાણીઓનાં હૃદયમાંથી મોહનો ગાઠ અંધકાર દૂર કરી તેમને સમ્યક્ત્વ પમાડે છે અને તેઓ લોકપ્રદોતકર પણ અને છે, અર્થાત્ ચૌદ પૂર્વધરોના પથ સૂક્ષ્મ સંદેહો દૂર કરી, તેમને વિશેષ ઓધ પમાડી જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરે છે. આમ અરિહંત ભગવંતો લોકને અનેક રીતે ઉપયોગી થાય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતોની ઉપયોગિતા કેટલા હેતુઓથી સિદ્ધ થાય છે ?

ઉત્તર—પાંચ હેતુઓથી.

પ્રશ્ન—તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતો અભયદાન આપે છે; અર્થાત્ પ્રાણીઓને સાત પ્રકારના ભયમાંથી મુક્ત કરે છે. ચક્ષુદાન આપે છે; અર્થાત્ આધ્યાત્મિક જીવન માટે જરૂરી એવી શ્રદ્ધા પમાડે છે. માર્ગનું દર્શન કરાવે છે; અર્થાત્ કર્મનો વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ થાય તેવા રસ્તો બતાવે છે. શરણુનું દાન કરે છે; અર્થાત્ તત્ત્વચિંતનરૂપ

સાચું શ્રેષ્ઠ આપે છે અને બોધિ પમાડે છે; અર્થાત્ સર્વગ્ર-
હયિત ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આમ પાંચ હેતુઓવડે અરિ-
હંત ભગવંતની ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતની વિશિષ્ટ ઉપયોગિતા કેટલા હેતુઓથી
સિદ્ધ થાય છે ?

ઉત્તર—પાંચ હેતુઓથી.

પ્રશ્ન—તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતે ધર્મનું જ્ઞાન કરે છે; અર્થાત્ સર્વાવિરત
અને દેશવિરતિરૂપ ચારિત્ર ધર્મ આપે છે. ધર્મની દેશના
આપે છે; અર્થાત્ પ્રૌઠ પ્રભાવવાળી ચમત્કારિક વાણીવડે
ધર્મનું રહસ્ય સમજાવે છે. ધર્મના નાયક અને છે; અર્થાત્
ચારિત્ર ધર્મને પામે છે, તેનું નિરતિચાર પાલન કરે છે અને
તેનું બીજાઓને જ્ઞાન આપે છે. ધર્મના સારથિ અને છે; અર્થાત્
ધર્મસંધનું કુશલતાપૂર્વક સંચાલન કરે છે; અને ધર્મના ચતુરંત
ચક્રવર્તી અને છે; અર્થાત્ ચાર ખતિનો નાશ કરનારા ધર્મચક્રનું
પ્રવર્તન કરે છે. આમ આ પાંચ હેતુઓ વડે અરિહંત
ભગવંતની વિશિષ્ટ ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતે રૂદી ન હણાય એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન
વાળા હોય છે તથા હ્રદયપથથી રહિત હોય છે. જેના જ્ઞાનાદિ
મુશ્લે આડે ધાતી કર્મેતિ આવરણ હોય, તે હ્રદય કહેવાય.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતે મુમુક્ષુઓને વિકાસ કેટલી હદે કરે છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતે રાગાદિ દોષોને જીતીને બિન અનેલા છે,
તેથી મુમુક્ષુઓને પણ રાગાદિ દોષો જીતાડી આપે છે. તેઓ
સંસાર સાગર તરીકે તીર્થ થયેલા છે, તેથી મુમુક્ષુઓને પણ
સંસાર સાગરથી તારે છે. તેઓ અજ્ઞાનનો નાશ કરી શુદ્ધ થયેલા

છે, તેથી મુમુક્ષુઓને પણ યોધ પમાડે છે અને ધાતી ક્રમોના નાશ કરીને મુક્ત બનેલા છે તેથી મુમુક્ષુઓને પણ ધાતી ક્રમોથી મુક્ત બનાવે છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતો ચરમદેહ (છેલ્લું શરીર) છોડ્યા પછી કેવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતો ચરમ દેહ છોડ્યા પછી જ્યાં કોઈ જાતનો ઉપદ્રવ નથી, જ્યાં કોઈ જાતની અસ્થિરતા નથી, જ્યાં કોઈ જાતનો રોગ નથી, જ્યાં અંત આવવાની કોઈ શક્યતા નથી, જ્યાં થોડો પણ ધટાડો નથી, જ્યાં કોઈપણ જાતની પીડા નથી અને જ્યાં ગયા પછી સંસારમાં ફરી પાછું આવવું પડતું નથી એવું સિદ્ધિગતિ નામનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રશ્ન—દ્રવ્યજિનોને કેવી રીતે વંદના સ્તુતિ કરેલી છે ?

ઉત્તર—અતીત કાલમાં જે જિનો થઈ ગયા હોય, ભવિષ્યકાલમાં જે જિનો થવાના હોય અને વર્તમાન કાલમાં જે જિનો વિદ્યમાન હોય, તે સર્વેને મન, વચન અને કાયાથી વંદના-સ્તુતિ કરેલી છે,

પ્રશ્ન—આ પ્રકારે ભાવજિનો તથા દ્રવ્યજિનોને વંદના-સ્તુતિ કરવાનું ક્ષણ શું ?

ઉત્તર—દર્શન ગુણની શુદ્ધિ અને તે દ્વારા ઉત્તરોત્તર આત્માનો વિકાસ.

૧૪ સંવચ્છયવંદણ સુત્ર

['જવંતિ ચેઘયાઈ' સૂત્ર]

મૂળ—

(ગોહા)

જવંતિ ચેઘયાઈ, ઉડ્ઠે ચ ચહે ચ તિરિચ્છલોચ્ચે ચ ।
સંવાઈ તાઈ વંદે ઈહ સંતો તત્થ સંતાઈ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—

જવંતિ—જેટલાં.

ચેઘયાઈ—ચૈત્યો, જિનપ્રતિમાઓ,

ઉડ્ઠે—ઊર્ધ્વલોકમાં.

ચ—અને.

ચહે—અધોલોકમાં.

ચ—અને.

તિરિચ્છલોચ્ચે—મનુષ્યલોકમાં.

ચ—પણ.

સંવાઈ તાઈ—તે સર્વેને.

વંદે—હું વંદન કરું છું.

ઈહ—અહીં.

સંતો—રહ્યો છતો.

તત્થ—ત્યાં.

સંતાઈ રહેલાંને.

અર્થ સંકલના—

ઊર્ધ્વલોક, અધોલોક અને મનુષ્યલોકમાં જેટલાં પણ
ચૈત્યો-જિનગિઓ હોય, તે સર્વેને અહીં રહ્યો છતો ત્યાં
રહેલાંને હું વંદન કરું છું.

સૂત્ર પરિચય—

ત્રણ લોકમાં રહેલા જિનચૈત્યોને વંદન કરવા માટે આ સૂત્ર
ઉપયોગી છે અને તે આશયની શુદ્ધિ કરનાર હોવાથી પ્રણિધાનત્રિકમાં
સ્થાન પામેલું છે.

• • •

૧૫ સંવસાહૂવંદણુસુત્તં

['જવંત કે વિ સાહૂ'--સૂત્ર]

મૂળ—

(ગાહા)

જવંત કે વિ સાહૂ, ભરહેરવયમહાવિદેહે ચ્ચ ।

સંવેસિં તેસિં પણુઓ, તિવિહેણુ તિદંડવિરયાણું ॥૧॥

શબ્દાર્થ

જવંત કે વિ--જે કોઈપણ.

સાહૂ--સાધુઓ.

ભરહેરવયમહાવિદેહે--ભરત
ઐરવત અને મહાવિદેહે
ક્ષેત્રમાં.

ચ્ચ--અને.

સંવેસિં તેસિં--તે સર્વેને.

પણુઓ--નમેલો છું.

તિવિહેણુ--કરવું કરાવવું અને
અનુમોદવું એ ત્રણ પ્રકારે.

તિદંડવિરયાણું--જેઓ ત્રણ
દંડથી વિરામ પામેલા છે.
તેઓને.

ત્રણ દંડ--મનથી પાપ કરવું
તે મનોદંડ, વચનથી પાપ
કરવું તે વચનદંડ અને
કાયાથી પાપ કરવું તે
કાયદંડ.

અર્થસંકલના—

ભરત-ઐરવત અને મહાવિદેહે ક્ષેત્રમાં રહેલા જે
કોઈ પણ સાધુઓ, મન, વચન અને કાયાથી પાપવૃત્તિ કરતા
નથી, કરાવતા નથી, તેમજ કરતાને અનુમોદતા નથી,
તે સર્વેને હું નમેલો છું--નમું છું.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રનો ઉપયોગ સર્વ સાધુઓને વંદન કરવા માટે થાય છે
અને તે આશ્ચર્યની શુદ્ધિ કરનાર હોવાથી પ્રશ્નિધાનત્રિકામાં સ્થાન પામેલું છે.

૧૬ પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારસૂત્રમ્

['નમોઽર્હત' સૂત્ર]

મૂળ—

નમોઽર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ ॥૧॥

શબ્દાર્થ—

નમો—નમસ્કાર હો.
અર્હત્ સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાય—

સર્વસાધુભ્યઃ—અરિહંત, સિક્ક,
આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા
સર્વસાધુઓને.

અર્થસંકલના—

અરિહંત, સિક્ક, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વસાધુઓને
નમસ્કાર હો.

સૂત્રપરિચય —

આ સૂત્રવડે પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે.

૧૭ ઉવસગ્ગહર થોત્ત

['ઉવસગ્ગહર'સ્તોત્રમ્]

મૂળ—

(ગાહા)

ઉવસગ્ગહરં પાસં, પાસં વંદામિ કમ્મઘણુમુક્કં ।
 વિસહરવિસનિન્નાસં, મંગલકલ્લાણુઆવાસં ॥ ૧ ॥
 વિસહરકુલિંગમંતં, કંઠે ધારેઈ જ્ઞે સયા મણુચ્ચો ।
 તસ્સ ગહરોગમારી—દુઠ્ઠજરા જંતિ ઉવસામં ॥ ૨ ॥
 ચિક્કહ દૂરે મંતો, તુજ્જ પાણુમો વિ બહુક્કલો ઢોઈ ।
 નરતિરિએસુ વિ જીવા, પાવંતિ ન દુક્ખદોગચ્ચં ॥ ૩ ॥
 તુહ સમ્મત્તે લક્કે, ચિન્તામણિકપ્પપાયવખ્ખહિચ્ચે ।
 પાવંતિ અવિગ્ગેણું, જીવા અયરામરં ઠાણું ॥ ૪ ॥
 ઈચ્ચ સંથુચ્ચો મહાયસ! ભત્તિભરનિખ્ખરેણુ હિચ્ચએણુ ।
 તા દેવ ! દિવ્વજ્જ ખોહિં, ભવે ભવે પાસ ! જિણુચ્ચંદ ! ॥૫॥

શબ્દાર્થ—

ઉવસગ્ગહરં પાસં—ઉપદ્રવો ને દૂર
 કરનાર પાર્શ્વ નામનો યક્ષ
 જેમને છે એવા.
 પાસં—તેવીશ્રમા તીર્થકર શ્રી-
 પાર્શ્વનાથ ભગવાનને.
 વંદામિ—હું વંદું છું.

કમ્મઘણુમુક્કં—કર્મોદ્ધરણી મેઘોથી
 મુક્ત થયેલ.
 કમ્મ—આત્માની શક્તિએને
 આવરનારી એક પ્રકારની
 પુદ્ગલની વર્ગણ્યા. ધન-
 મેલ. મુક્ત-મુકાયેલ, રહિત.

વિસહુરવિસનિ-નાસં-સર્પોના
 ઝેરનો નાશ કરનાર,
 મિથ્યાત્વ આદિ દોષોને દૂર
 કરનાર.

મંગલકલેશાણુઆવાસં-મંગલ
 અને કલ્યાણના ગૃહરૂપ.

વિસહુરકુલિંગમંતં-વિસહર
 કુલિંગ' નામના મંત્રને
 કંઠે ધારેઈ-કંઠને વિષે ધારણ
 કરે છે, રમરણ કરે છે.

જો-જો.

સયા-નિત્ય.

મણુઓ-મનુષ્ય.

તરુસ-તેના.

ગહરોગમારીદુકુજરા-અહો,
 રોગો, મરકી આદિ ઉત્પાતો
 તથા વિષમજ્વરો.
 અહો-અહોની માઠી અસર.
 રોગ-સોળ મહારોગ.
 મારી-અભિચાર કે મારણ-
 પ્રયોગ વડે ક્ષાત્રી નીકળેલો
 રોગ કે મરકી. દુકુજરા—
 દુષ્ટજ્વર, કંકજ્વર, વિષમ-
 જ્વર, સન્નિપાત આદિ.
 જતિ-જપ છે, પામે છે.

ઉવસામં-શાંતિને.

ચિકુઉ-રહો.

દૂરે-દૂર.

મંતો-(એ) મંત્ર.

તુજ્જ-તમને કરેલો.

પણુઓ-પ્રણામ,

વિ-પણુ.

ખહુરલો-ખહુ ફલ આપનારો.

હોધ-યાય છે.

નરતિરિએસુ-મનુષ્ય (ગતિ)
 અને તિયંચ ગતિમાં.

વિ-પણુ.

જવા-આત્માઓ.

પાવંતિ-પામે છે.

ન-નહિ.

દુકુખદોગચ્યં-દુઃખ તથા
 દુર્દશાને.

તુહુ-તમારા.

સમ્મત્તે લક્ષ્ણે-સમ્યગ્દર્શનની
 પ્રાપ્તિ થવાથી.

ચિંતામણિકરપપાયવ—

જમહિએ-ચિંતામણિ રતન
 અને કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક,

પાવંતિ-પામે છે.

અવિગ્ધેણં-સરલતાથી,

નિર્વિઘ્નપણે.

જવા-પ્રાણીઓ.

અચરામરં ઠાણુ-અજરામર.
સ્થાનને, મુકિતપદને.

કૃત્વ-આ પ્રમાણે.

સંથુઓ-સ્તવાયેલા.

મહાયસ !-હે મહાયજ્ઞસ્વી ! હે
મહાકીર્તિવાણા !

ભક્તિભરનિઠભરેણુ--ભક્તિના
સમૂહથી ભરપૂર.

ભર-સમૂહ. નિભર--ભરેણુ

હિઅગ્રેણુ--હૃદય વડે, અન્તઃ
કરણથી.

તા-તેથી.

દેવ-હે આરાધ્યદેવ !

દિગ્ગ-આપો.

ઓહિં-ઓધિને, જિન ધર્મની
પ્રાપ્તિને.

ભવે ભવે-ભવોભવ, પ્રત્યેક
ભવમાં.

પાસ-હે પાર્શ્વનાથ સ્વામી !

જિણુચંદ-જિનેશ્વરોમાં ચંદ્ર-
સમાન !

અર્થસંકલના —

સઘળા ઉપદ્રવોને દૂર કરનાર પાર્શ્વ યજ્ઞ જેમને છે, (જેમનો સેવક છે), જેઓ કર્મરૂપી મેઘોથી મુક્ત થયેલા છે, (જેઓનું નામસ્મરણ) સર્પોનાં ઝેરનો નાશ કરે છે, તથા મિથ્યાત્વ આદિ દોષો દૂર કરે છે અને જેઓ મંગલ તથા કલ્યાણનાં ગૃહરૂપ છે તેવા શ્રીપાર્શ્વનાથને હું વંદન કરું છું. ૧.

[શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના નામથી યુક્ત] 'વિસહર કુલિંગ' નામના મંત્રને જે મનુષ્ય કંઠને વિષે ધારણ કરે છે, તેના ગ્રહો, (ગ્રહદોષો,) રોગો, મરકી વગેરે ઉત્પાતો અને દુષ્ટજ્વરો શાંતિને પામે છે. ૨.

એ ('વિસહરકુલિંગ') મંત્ર તો દૂર રહો, હે પાર્શ્વનાથ-સ્વામી ! તમને કરેલો પ્રણામ પણ અહુ ફલ આપનારો થાય છે. તેનાથી (તમને પ્રણામ કરવાથી) મનુષ્ય અને તિર્યંચ-ગતિમાં રહેલા જીવો કોઈ પણ પ્રકારના દુઃખ કે દુર્દશાને પામતા નથી. ૩.

ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક શક્તિ ધરાવનારું તમારું સમ્યક્ત્વ પામવાથી જીવો નિર્વિઘ્નપણે મુક્તિપદને પામે છે. ૪.

હૈ મહાયશસ્વી ! ભક્તિથી ભરપૂર હૈયાવડે આ પ્રમાણે મેં તમને સ્તવ્યા. તેથી હૈ આરાધ્યદેવ ! જિનોમાં ચંદ્રસમાન ! શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંત ! મને ભવોભવ બોધિ (જિન ધર્મની પ્રાપ્તિ) આપો. ૫.

સૂત્રપરિચય—

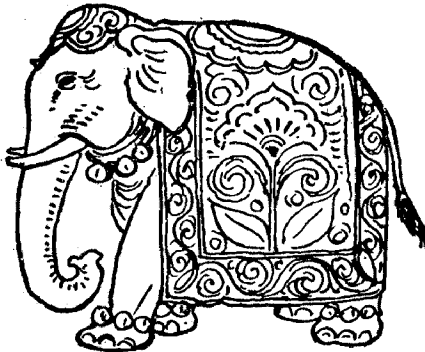
આ સ્તોત્રમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના ગુણોની સ્તવના બહુ સુંદર રીતે કરવામાં આવી છે અને તેનો ઉપયોગ ચૈત્યવંદનમાં સ્તવન તરીકે થાય છે. નવસ્મરણમાં તેનું સ્થાન બીજું ગણાય છે.

આ સ્તોત્રની રચના વિષે નીચેની કથા પ્રચલિત છે: શ્રી ભદ્રાહુસ્વામીને વરાહમિહિર નામનો એક ભાઈ હતો. તેણે પણ જૈન દીક્ષા લીધી હતી, પરંતુ કોઈ કારણવશાત પાછળથી તે છોડી દીધી હતી અને જ્યોતિષશાસ્ત્રદ્વારા પોતાની મહત્તા બતાવી જૈનસાધુઓની નિંદા કરતો હતો. એકવાર રાજના પુત્રની જન્મકુંડલી વરાહમિહિરે બનાવી આપી અને કહ્યું કે 'પુત્ર સો વર્ષનો થશે.' રાજને આ સાંભળી અત્યંત હર્ષ થયો અને વરાહમિહિરનું બહુમાન ક્યું. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ વરાહમિહિરે રાજના કાન ભંભેયાં કે મહારાજ ! આપને ત્યાં કુંવરનો જન્મ થવાથી બધા રાજ થઈ આપને મળવા આવી ગયા પણ જૈનોના આચાર્ય ભદ્રાહુ નથી આવ્યા, તેનું કારણ તો જાણો ! રાજએ તે સંબંધમાં તપાસ કરી તો શ્રીભદ્રાહુસ્વામીએ જવાબ આપ્યો કે નકામું મે વખત શું કામ જવું— આવવું ? એ પુત્ર તો સાતમે દિવસે બિલાડીથી મરણ પામવાનો છે. રાજએ આ વાત સાંભળી પુત્રની રક્ષા માટે ચોકી પહેરા મૂક્યા અને ગામની

અધી ખિલાડીઓને દૂર મોકલાવી દીધી. પરંતુ અન્યુ' એમ કે સાતમા દિવસે ધાવમાતા બારણામાં બેઠી બેઠી પુત્રને ધવરાવતી હતી, તેવામાં બાલકપર અકસ્માત લાકડાનો આગળિયો પડ્યો અને બાલક મરણ પામ્યો. વરાહમિહિર તો એથી ખૂબ જ શરમાઈ ગયો. શ્રીભદ્રબાહુ એ વખતે રાજને મળવા ગયા અને સંસારતું સ્વરૂપ સમજાવી ધીરજ આપી. રાજએ તેમના જ્યોતિષ-જ્ઞાનની પ્રશંસા કરી અને સાથે એ પણ પૂછ્યું કે ખિલાડીથી મરણ થશે એ વાત કેમ સાચી ન પડી ? એ વખતે સુરિજએ લાકડાનો આગળિયો મંગાવ્યો. તો તેના છેડા ઉપર ખિલાડીતું મોઢું ફારેલું હતું.

આ પ્રસંગથી વરાહમિહિરનો દ્વેષ વધ્યો અને મરીને તે વ્યંતરદેવ જ્ઞતાં જૈન સંઘમાં મહામારી-પક્ષે જવો રોગચાળો ફેલાવવા લાગ્યો. પરંતુ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ 'ઉવસગ્ગહર' સ્તોત્ર બનાવીને સંઘને મુખપાઠ કરવા કહ્યું અને તેથી તે ઉપદ્રવ દૂર થયો, ત્યારથી આ સ્તોત્ર પ્રચલિત થયું છે.

આ સ્તોત્રમાં અનેક ચમત્કારી મંત્ર-યંત્રો ગણવેલા છે, જે તેના પર રચાયેલી વિવિધ ટીકાઓથી જાણી શકાય તેમ છે. આ સ્તોત્રની મૂળ માયાઓ પાંચ જ છે, એટલે વધારે ગાધાવાણી જે સ્તોત્રો મળે છે, તે પાછળથી રચાયેલાં છે.*

* 'ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર'નું વિશેષ રહસ્ય જાણવા માટે જુઓ 'પ્રબોધ-ટીકા,' ભાગ પહેલો, સૂત્ર ૨૭.

૧૮ પણિહાણુ સુત્તં

['જયવીયરાય' સૂત્ર]

મૂળ—

(ગાહા)

જય વીયરાય ! જગગુરુ !, હોઉ મમં તુહ પક્ષાવચ્ચો
ભયવં ! !

ભવનિવ્વેચ્ચો મગ્ગાણુસારિચ્ચા ઈકકલસિદ્ધી ॥૧॥

લોગવિરુદ્ધચ્ચાચ્ચો, ગુરુજણુપૂચ્ચા પરત્યકરણું ચ ।

સુહુગુરુજ્જેગો તવ્વયણુસેવણા ચાભવમખંડા ॥૨॥

વારિન્નઈ જઈ વિ નિયાણુ--ખંધણું વીયરાય ! તુહ સમચ્ચે ।

તહ વિ મમ હુન્નજ સેવા, ભવે ભવે તુમ્હ ચલણાણું ॥૩॥

હુદ્ધખખચ્ચો કમ્મખચ્ચો, સમાહિમરણું ચ યોહિલાભો ચ્ચ ।

સંપન્નજહ મહ ચ્ચેચ્ચં, તુહ નાહ ! પણામકરણેણું ॥૪॥

(અતુટ્ટુપ)

સર્વમંગલમાંગલ્યં, સર્વકલ્યાણુકારણુમ્ ।

પ્રધાનં સર્વધર્માણાં, જૈનં જયતિ શાસનમ્ ॥૫॥

શબ્દાર્થ—

જય—તમે જયવંત વર્તા.
 વીયરાય !—હે વીતરાગ પ્રભુ !
 જગગુરુ ! હે જગદ્ગુરુ !
 હોઉ—હો.
 મમ—મને.
 તુહ—તમારા.
 પભાવઓ—પ્રભાવથી, સામર્થ્યથી.
 ભયવં ! હે ભગવન્ !
 ભવનિન્વેઓ—સંસાર પ્રત્યે
 વેરાગ્ય.
 મગ્નાણુસારિઓ—માર્ગાનુ-
 સારિપણું.
 ઈકુંલસિદ્ધી—ઈષ્ટફલની સિદ્ધિ
 લોગવિરુદ્ધઓ—લોક
 વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ,
 લોકવિરુદ્ધ ગણાય એવા કોઈ
 પણ્ય કાર્યનો ત્યાગ.
 ગુરુજણપૂઓ—ધર્માચાર્ય તથા
 માતા—પિતાદિ વડીલો પ્રત્યે
 પૂરેપૂરો આદરભાવ.
 પરત્કરણું—પરોપકાર કરવો,
 ખીલનું ભણું કરવું તે.
 સુહુગુરુજોગા—સદ્ગુરુનો યોગ.
 તન્વયણુસેવણા—તેમનાં વચન
 પ્રમાણે ચાલવાની શક્તિ.

આભવં—ન્યાં સુધી સંસારમાં
 પરિભ્રમણ કરવું પડે ત્યાં
 સુધી
 અખંડા—અખંડ.
 વારિન્જન—વાયું છે.
 જન વિ—જો કે.
 નિયાણુખંધણું—નિયાણું
 ખંધણું તે.
 તુહ—તમારા.
 સમયે—શાસ્ત્રમાં, પ્રવચનમાં.
 તહ વિ—તેમ છતાં.
 મમ—મને.
 હુજન—હોજો.
 સેવા—ભક્તિ, ઉપાસના.
 ભવે ભવે—જન્મ જન્મમાંતરને
 વિષે.
 તુમેહ—તમારાં.
 ચલણાણું—ચરણોની, પગોની.
 દુકુંખઓ—દુઃખનો નાશ.
 કરમખઓ—કર્મનો નાશ.
 સમાહિમરણું—સમાધિમરણ,
 સમાધિપૂર્વકનું મૃત્યુ.
 ચ—અને.
 ઓહિલાલો—ઓધિલાભ,
 ભવાન્તરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ.
 અ—અને.

સંપન્નઉ-પ્રાપ્ત થન્ને.

મહુ-મને.

એચ્ચં-આ.

તુહ-તમને.

નાહુ!-હે નાથ !

પણામકરણેણું-પ્રણામ
કરવાથી.

સર્વમંગલમાંગલ્યં-સર્વ

મંગલોમાં મંગલરૂપ.

સર્વકલ્યાણકારણમ્-સર્વ
કલ્યાણોનાં કારણરૂપ.

પ્રધાનં-શ્રેષ્ઠ.

સર્વધર્માણામ્-સર્વ ધર્મોમાં.

જૈનં-જૈન.

જ્યતિ-જ્ય પામે છે, જ્યવંતું
વને છે.

શાસનમ્-શાસન.

અર્થસંકલના—

હે વીતરાગ પ્રભુ ! હે જગદ્ગુરુ ! તમે જ્યવંત વર્તો. હે
લગવન ! તમારા સામર્થ્યથી મને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય,
માર્ગાનુસારિપણું, અને ઇષ્ટિક્ષત્રી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાઓ (જેથી હું
ધર્મવંતું આરાધન સરલતાથી કરી શકું). ૧.

હે પ્રભુ ! (મને એવું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાઓ કે જેથી,
મારું મન લોકવિરુદ્ધ ગણાય એવું કોઈ પણ કાર્ય કરવા માટે
પ્રેરાય નહિ, ધર્માચાર્ય તથા માતાપિતાદિ વડીલો પ્રત્યે પૂરેપૂરો
આદરભાવ અનુભવે અને ખીજનું લલુ કરવા માટે ઉજ્જમાળ
બને. વળી હે પ્રભો ! મને સદ્ગુરુનો યોગ સાંપડને, તથા
તેમનાં વચનો પ્રમાણે ચાલવાની સંપૂર્ણ શક્તિ પ્રાપ્ત થન્ને. આ
બધું જ્યાં સુધી મારે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે, ત્યાં સુધી
મને પ્રાપ્ત થન્ને. ૨,

હે વીતરાગ ! તમારા પ્રવચનમાં જો કે નિયાણું બાંધવાનું
વાર્યું છે, તેમ (છતાં હું એવી ઇચ્છા કરું છું કે) દરેક લવમાં
તમારા ચરણોની ઉપાસના કરવાનો યોગ મને પ્રાપ્ત થન્ને. ૩.

હે નાશ ? તમને પ્રણામ કરવાથી દુઃખનો નાશ, કર્મનો નાશ, સમાધિપૂર્વક મરણ અને ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ મને પ્રાપ્ત થશે. ૪.

સર્વ મંગલોમાં મંગલરૂપ, સર્વ કલ્યાણોનું કારણ અને સર્વ ધર્મોમાં શ્રેષ્ઠ એવું જૈન શાસન જ્યવંતુ વર્તે છે. ૫.

સૂત્રપરિચય—

શ્રાવક તથા સાધુઓને દિવસ અને રાત્રિના ભાગમાં જે ચેત્યવંદનો કરવાનાં હોય છે, તેમાં આ સૂત્ર બોલાય છે. મનનું પ્રણિધાન કરવામાં આ સૂત્ર ઉપયોગી છે, તેથી તેને ‘પણિહાણસુત’ કહેવાય છે. તેમાં વીતરાગ દેવ આગળ નીચેની વસ્તુઓ માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે:—

- (૧) ભવનિવેદ—કરી કરીને જન્મ લેવાનો કંટાળો.
- (૨) માર્માનુસારિતા—ચાનીઓએ ખતાવેલા મોક્ષમાર્ગને અનુસરવાપણું.
- (૩) ઈષ્ટફલસિદ્ધિ—ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ.
- (૪) લોકવિરુદ્ધત્યાગ — લોકમાં નિન્દ્ય ગણાય તેવાં કામોનો ત્યાગ.
- (૫) શુરુજનોની પૂજા—ધર્મશુરુ, વિદ્યાશુરુ, વડીલો વગેરેની પૂજા.
- (૬) પરાર્થકરણ—પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ.
- (૭) સદ્શુરુનો યોગ.
- (૮) સદ્શુરુનાં વચનો પ્રમાણે ચાલવાની શક્તિ.
- (૯) વીતરાગનાં ચરણોની સેવા.
- (૧૦) દુઃખનો નાશ.
- (૧૧) કર્મોનો નાશ.
- (૧૨) સમાધિમરણ—સમાધિપૂર્વકનું મૃત્યુ.
- (૧૩) બૌદ્ધિલાભ-ભવાંતરમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ.

૧૯ ચૈર્ઘ્યથયસુત્તં

['અરિહંતચૈર્ઘ્યાણુ' સૂત્ર]

મૂળ—

અરિહંતચૈર્ઘ્યાણુ કરેભિ કાઉસ્સગ્ગં ।

વંદણુવત્તિયાએ પૂઆણુવત્તિયાએ સકારવત્તિયાએ
સમ્માણુવત્તિયાએ યોહિલાભવત્તિયાએ નિરુવસગ્ગ-
વત્તિયાએ,

સદ્ધાએ મેહાએ ધિર્ઘએ ધારણાએ આણુપ્પેહાએ
વડ્ઠમાણીએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં ॥

શબ્દાર્થ—

અરિહંતચૈર્ઘ્યાણુ—અહંત-

ચૈત્યોનાં, અહંત પ્રતિમાઓનાં.

આત્ય-મિંબ, મૂર્તિ કે પ્રતિમા.

કરેભિ—કરું છું.

કાઉસ્સગ્ગં—કાયોત્સર્ગ.

વંદણુવત્તિયાએ—વંદનનિમિત્તે,

વંદનનું નિમિત્ત લાઇને.

પૂઆણુવત્તિયાએ—પૂજન નિમિત્તે,

પૂજનનું નિમિત્ત લાઇને.

સકારવત્તિયાએ—સત્કારના નિ-

મિત્તે, સત્કારનું નિમિત્ત લાઇને.

સમ્માણુવત્તિયાએ—સન્માનના
નિમિત્તે, સન્માનનું નિમિત્ત
લાઇને.

યોહિલાભવત્તિયાએ—યોધિ-
લાભના નિમિત્તે, યોધિના લાભનું
નિમિત્ત લાઇને.

નિરુવસગ્ગવત્તિયાએ—મોક્ષના
નિમિત્તે, મોક્ષનું નિમિત્ત લાઇને.

સદ્ધાએ—શ્રદ્ધાવડે, ચેતાની
ધર્મશાવડે.

મેહાએ—મેધાવડે, સમજણવડે.

ધિર્ધ્યએ-વૃતિવડે, ચિત્તની સ્વ-
સ્થતા વડે.
ધારણાએ-ગુણોને યાદ રાખવા-
વડે, ધારણાવડે.
અણુપદ્ધાએ-વારંવાર ચિંતન
કરવાવડે, અનુપ્રેક્ષાવડે.

વડદમાણીએ-વૃદ્ધિ પામતી,
વધતી જતી.

ઠામિ કાકેસગ્ગ-કાયોત્સર્ગમાં
સ્થિર થાઉં છું.

અર્થસંકલના—

અહીં પ્રતિમાઓનાં આલંબનવડે કાયોત્સર્ગ કરવા ઇચ્છું છું. વંદનનું નિમિત્ત લઈને, પૂજનનું નિમિત્ત લઈને, સત્કારનું નિમિત્ત લઈને, સન્માનનું નિમિત્ત લઈને, બાધિના લાભનું નિમિત્ત લઈને તથા મોક્ષનું નિમિત્ત લઈને વધતી જતી ઇચ્છાવડે, વધતી જતી સમજણવડે, વધતી જતી ચિત્તની સ્વસ્થતાવડે, વધતી જતી ધારણાવડે અને વધતી જતી અનુપ્રેક્ષાવડે હું કાયોત્સર્ગમાં સ્થિર થાઉં છું.

સૂત્રપરિચય—

આ સૂત્રમાં અરિહંતનાં ચૈત્યોને (સ્થાપના જિનોને) કાયો-
ત્સર્ગ વડે વંદનાદિ કરવાનો વિધિ બતાવેલો છે, તેથી એ 'ચૈત્યસ્તવ'
કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—ચૈત્ય એટલે ?

ઉત્તર—ચૈત્ય એટલે જિંબ, મૂર્તિ કે પ્રતિમા. જિનમંદિરને પણ ચૈત્ય
કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—ચૈત્ય કેનાં બનાવવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—ચૈત્ય અરિહંત ભગવંતનાં બનાવવામાં આવે છે, કારણ કે
મુખ્ય ઉપાસના-આરાધના તેમની જ કરવાની હોય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંતનાં ચૈત્ય શેનાં બનાવવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—અરિહંતનાં ચૈત્ય રત્ન, સુવર્ણ, પાષાણ વગેરેનાં બનાવવામાં આવે છે. તે દેખાવમાં ઘણાં સુંદર હોય છે.

પ્રશ્ન—અરિહંતનાં ચૈત્યમાં વિશેષતા શી હોય છે ?

ઉત્તર—અરિહંતનાં ચૈત્યમાં વિશેષતા એ હોય છે કે તેનું મુખકમલ પ્રસન્ન હોય છે, તેના ચક્ષુઓમાં શાંતરસ ભરેલો હોય છે, તેના હાથમાં મોર્ધ જાતનાં શસ્ત્ર-અસ્ત્ર હોતાં નથી, એટલે તે વીતરાગતાનું અપૂર્વ દર્શ્ય ખડું કરે છે.

પ્રશ્ન—અરિહંતનાં ચૈત્યોની ઉપાસના કેવી રીતે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—અરિહંતનાં ચૈત્યોની ઉપાસના અંગપૂજા, અત્રપૂજા અને ભાવપૂજા વડે કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—અંગપૂજા કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—જલ, ચંદન, પુષ્પ વગેરે વડે અરિહંતનાં અંગોનું પૂજન કરવું, તેને અંગપૂજા કહેવાય.

પ્રશ્ન—અત્રપૂજા કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—અરિહંતનાં ચૈત્ય આગળ ધૂપ, દીપ, અક્ષત, નેવેલ, ફલ વગેરે મૂકવાં, તેને અત્રપૂજા કહેવાય.

પ્રશ્ન—ભાવપૂજા કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—અરિહંત ભગવંતની સ્તુતિ-સ્તવના કરવી તથા તેમનું ધ્યાન ધરવું, તેને ભાવપૂજા કહેવાય.

પ્રશ્ન—અરિહંત ભગવંતનું ધ્યાન શી રીતે ધરાય ?

ઉત્તર—તે માટે ખાસ કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે અને તેમાં અરિહંત ભગવંતનાં ચૈત્યનું આલંબન (ટકો) લેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—આલંબન લેવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર—આલંબન લેવાથી મન તેના પર સ્થિર થાય છે. જો આલંબન ન લઈએ તો મન તેના પર સ્થિર થતું નથી.

પ્રશ્ન—અરિહંત લગવંતનાં ચૈતન્ય આલંબન લીધા પછી શું કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર—પ્રથમ તેમનાં વંદનનું નિમિત્ત લઈને ચિત્તને એકાગ્ર કરવામાં આવે છે. પછી તેમનાં પૂજનનું નિમિત્ત લઈ ચિત્તને એકાગ્ર કરવામાં આવે છે. આ રીતે સત્કારનું નિમિત્ત લઈને, સન્માનનું નિમિત્ત લઈને, યોધિકાલનું નિમિત્ત લઈને તથા મોક્ષનું નિમિત્ત લઈને ચિત્તને એકાગ્ર કરવામાં આવે છે અને તેના વડે વંદનાદિથી જે લાભો મળે છે, તે મળે એવી ધ્વજા રાખવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન—જુદા જુદા વિષયોમાં રમવાની ટેવવાળું ચિત્ત એકાગ્ર શી રીતે થાય?

ઉત્તર—જો શ્રદ્ધા કેળવવામાં આવે, સમજણ (મેધા) ખોલવવામાં આવે, ધૃતિ (ચિત્તની સ્વસ્થતા) રાખવામાં આવે, ધારણાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે અને અનુગ્રેક્ષા (વારંવાર ચિંતન)નો ફરી ફરીને આશ્રય લેવામાં આવે, તો ચિત્ત એક વિષયમાં એકાગ્ર થઈ શકે છે.

२० 'कल्दाणुकंदं' थुर्ध

[पंचजिन स्तुति]

भूण—

(उपेन्द्रवग्ना)

कल्दाणुकंदं पढमं जिशिंदं,
संतिं तज्जे नेमिजिणुं मुशिंदं ।
पासं पयासं सुगुणिक्रुडाणुं
भत्तीध वंदे सिरिवद्धमाणुं ॥१॥

(उपजति)

अपारसंसारसमुदपारं,
पत्ता सिवं दितु सुर्धकसारं ।
सव्वे जिशिंदं सुरविंदवंधा,
कल्दाणुवल्लीणु विसालकंधं ॥२॥
निव्वाणुमज्जे वरज्जणुकम्पं,
पण्णासियासेयसकुवार्धम्पं ।
भयं जिण्णाणुं सरणुं पुहाणुं,
नमामि निरयं तिज्जग्गपहाणुं ॥३॥
कुंदिंदुगोप्पीरतुसारवन्ना,
सरोज्जत्था क्कमले निसन्ना ।
वार्धसरी पुत्थयवग्गत्था
सुहाय सा अम्ह सया पसत्था ॥४॥

શબ્દાર્થ—

કલ્યાણકાંડ—કલ્યાણરૂપી વૃક્ષ-
ના મૂળને, કલ્યાણનાં કારણને.

પદમ—પહેલા, આદિ.

નિષ્ણિદ—(બનેન્દ્રને, તીર્થ કરને.

સંતિ—શ્રીશાન્તિનાથને.

તઓ—ત્યાર પછી.

નેમિનિષ્ણ—નેમિનિને,
શ્રીનેમિનાથને.

મુષ્ણિદ—મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ.

પાસ—શ્રીપાશ્વનાથને.

પયાસ—પ્રકાશ સ્વરૂપ.

મુગુષ્ણિકાણ—સદ્ગુણોનાં એક
સ્થાનરૂપ, અથવા સદ્ગુણો બધાં
એકત્ર થયા છે તેવા.

ભત્તીર્થ—ભક્તિતથી.

વંદે—વંદું છું.

સિરિવદ્ધ માણુ—શ્રીવર્ધમાનને,
શ્રીમહાવીરસ્વામીને.

અપારસંસારસમુદ્ધાર—

જેનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે,

એવા સંસાર—સમુદ્રના કિનારાને.

પતા—પ્રાપ્ત થયેલા.

સિવ—કલ્યાણ, મોક્ષપદ.

દિંતુ—આપો.

મુષ્ણિકસાર—શ્રુતના એક સારરૂપ,

અથવા પવિત્ર વસ્તુઓમાં

વિશેષ સારરૂપ.

સંવે—સર્વ.

નિષ્ણિદા—બિનેન્દ્રો.

સુરવિંદવંદા—દેવસમૂહોવડે

વંદન કરવાને યોગ્ય.

કલ્યાણવલ્લીણ—કલ્યાણરૂપી

વેલડીઓના.

વિસાલકંદા—મોટાં મૂળ સમાન.

નિવાણમગ્ગે—નિર્વાણ

પ્રાપ્તિના માર્ગમાં.

વરજાણકરૂપ—શ્રેષ્ઠ વાહનસમાન.

પણાસિયાસેસકુવાર્ધરૂપ—

જેણે કુવાદીઓનું અભિમાન

પૂરેપૂરું નષ્ટ કર્યું છે, જેણે

એકાંતવાદોઓના સિદ્ધાંતોને

ખોટા સાબીત કરી ખતાવ્યા

છે.

મય—મત, સિદ્ધાંત, દર્શન.

જિજ્ઞાણુ-જિજ્ઞાસુ, અરિહંતાતુ.

સરણુ-શરણરૂપ, આશ્રય લેવાને
યોગ્ય.

બુહાણુ-વિદ્વાનોને.

નમામિ-હું નમું છું.

નિચ્ચ-નિત્ય, પ્રતિદિન.

તિજગત્પહાણુ-ત્રણે જગ-
તમાં શ્રેષ્ઠ.

કુંદિંદુગોખીરતુસારવન્ના-
મોગરાતુ કૂલ, ચન્દ્રમા,
ગાયતુ દૂધ અને ખરફ જેવા
શ્વેત વર્ણવાળી.

સરોજહૃથા-હાથમાં કમલને
ધારણ કરનારી.

અર્થસંકલના—

કલ્યાણુના કારણરૂપ પ્રથમતીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને,
શ્રીશાંતિનાથને, મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા શ્રીનેમિનાથને, પ્રકાશ-
સ્વરૂપ શ્રીપાર્શ્વનાથને તથા સદ્ગુણોનાં મુખ્ય સ્થાનરૂપ
શ્રીમહાવીરસ્વામીને હું ભક્તિથી વંદન કરું છું. ૧.

જેનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે, એવા સંસારસમુદ્રના
કિનારાને પ્રાપ્ત થયેલા, દેવસમૂહવડે પણ વંદન કરવાને
યોગ્ય કલ્યાણરૂપી વેલડીઓનાં મોટાં મૂળ સમાન એવા સર્વે
જિનેન્દ્રો મને શાસ્ત્રના એક સારરૂપ અથવા પવિત્ર વસ્તુઓમાં
વિશેષ સારરૂપ મોક્ષ આપો. ૨.

૬

કમલે-કમલ ઉપર.

નિસન્ના-ખેટલી.

વાઇસરી-વાગીસરી, શ્રુતદેવી,
સરસ્વતી.

પુત્રથયવગ્ગહૃથા-પુસ્તકને
હાથમાં ધારણ કરનારી.

સુહૃાય-સુખને માટે યાચ્છો.

સા-તે.

અમ્હુ-અમારા.

સયા-સદા.

પસથા-પ્રશ્નરત, સર્વ રીતે
શ્રેષ્ઠ.

શ્રીજિનેશ્વરદેવે પ્રરૂપેલો સિદ્ધાંત જે નિર્વાણપ્રાપ્તિના માર્ગમાં શ્રેષ્ઠ વાહન સમાન છે, જેણે સઘળા એકાંતવાદીઓના ઘમંડનો નાશ કર્યો છે, જે વિદ્વાનોને પણ આશ્રય લેવાને યોગ્ય છે, તથા જે ત્રણે જગતમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેને હું નિત્ય નમું છું. ૩.

મોગરાના ફૂલ, ચંદ્ર, ગાયતું દૂધ અને ખરકના સમાન વર્ણવાળી, એક હાથમાં કમલ અને બીજા હાથમાં પુસ્તક ધારણ કરનારી, કમલ પર બેઠેલી અને સર્વ રીતે પ્રશસ્ત એવી વાગીશ્વરી (સરસ્વતી દેવી) સદા અમારા સુખને માટે થાઓ. ૪.

સૂત્રપરિચય :—

આ સૂત્રમાં ચાર સ્તુતિઓ છે. તેમાંની પહેલી સ્તુતિમાં શ્રી ઋષભદેવ, શ્રીશાંતિનાથ, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ, શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીમહાવીર સ્વામીને ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. બીજી સ્તુતિમાં સર્વ ધર્મકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. ત્રીજી સ્તુતિમાં શ્રુતગ્રાન (દાદશાંગી)ની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે અને ચોથી સ્તુતિમાં વાગીશ્વરી (સરસ્વતી)ની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

ચૈત્યવંદન—દેવવંદનમાં આ સ્તુતિઓ બોલાય છે.

૨૧ સામાયિક લેવાનો વિધિ

સામાયિકમાં જોઈતી વસ્તુઓ—

૧. શુદ્ધ વસ્ત્ર. ૨. કટાસણું. ૩. મુહપત્તી. ૪. સાપડો. ૫. ધાર્મિક પુસ્તક. ૬. ચરવળો. ૭. ઘડી કે ઘડીયાળ. ૮. નવકારવાળી.

૧. પ્રથમ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં. પછી—

૨. ચરવળાથી જગા પૂંજને શુદ્ધ કરવી.

૩. ગુરુનો યોગ ન હોય તો એક બિંયા આસન ઉપર ધાર્મિક પુસ્તક કે નવકારવાળી મૂકવી. પછી—

૪. મુહપત્તી ડાબા હાથમાં રાખીને જમણા હાથ તેની સન્મુખ રાખવો. પછી—
૫. ‘નમસ્કારમંત્ર’ તથા ‘પંચિન્દ્રિયસૂત્ર’ કહીને તેમાં આચાર્યની સ્થાપના કરવી, એટલે બધી ક્રિયા આચાર્યની જ્ઞાને તેમની સંમતિથી થાય છે. એમ સમજવું. પછી—
૬. એક ‘ખમાસમણ્ય’ દહને ‘ધરિયાવહી સૂત્ર’ કહેવું.
૭. પછી ‘તસ્સઉત્તરી’ તથા ‘અન્નતથ’ સૂત્ર કહી (‘ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા’ સુખીના) એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. લોગસ્સ ન આવડતો હોય તો ચાર વાર ‘નમસ્કારમંત્ર’ બોલવો.
૮. કાઉસ્સગ્ગ પારીને પ્રગટ ‘લોગસ્સ’ બોલી, એક ‘ખમાસમણ્ય’ દેવું. પછી—
૯. ‘ધ્વચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક મુહપત્તી પડિલેહુ ?’ ‘ધ્વચ્છ’ એમ કહીને પચાસ બોલથી મુહપત્તી પડિલેહવી.
૧૦. પછી એક ‘ખમાસમણ્ય’ દહને ‘ધ્વચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક સંદિસાહુ ?’ ‘ધ્વચ્છ’ એમ કહીને—
૧૧. એક ‘ખમાસમણ્ય’ દહ ‘ધ્વચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ સામાયિક ઠાઉ ?’ ‘ધ્વચ્છ’ એમ કહેવું.
૧૨. પછી બે હાથ લલાટે જોડી એકવાર ‘નમસ્કારમંત્ર’ ગણવો.
૧૩. પછી ‘ધ્વચ્છકારી ભગવન્ ! પસાય કરી સામાયિક દંડક ઉચ્ચરાવોળ ?’ એમ કહેવું. ત્યારે ગુરુ અથવા વડીલ ‘કરેમિભંતે !’ સૂત્ર ઉચ્ચરાવે. જો ગુરુ અથવા વડીલ ન હોય તો સામાયિક લેનારે પોતે એ સૂત્ર બોલવું.
૧૪. પછી એક ‘ખમાસમણ્ય’ દહ ‘ધ્વચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! બેસણે સંદિસાહુ ?’ ‘ધ્વચ્છ’ કહી એક ‘ખમાસમણ્ય’ દહ—

૧૫. 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! એસણે હાથે ?' 'ધૃત્વિષ્ઠ' કહી એક 'ખમાસમણ' દષ્ટ—
૧૬. 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સન્ન્યાય સંદિસાહ ?' 'ધૃત્વિષ્ઠ' કહી એક 'ખમાસમણ' દષ્ટ—
૧૭. 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સન્ન્યાય કરું ?' કહી એ હાથ જોડી ત્રણ વાર 'નમસ્કાર મંત્ર' બોલી, એ ઘડી એટલે અડતાલીસ મિનિટ સુધી ધર્મધ્યાન કરવું. (શાસ્ત્રોનો પાઠ લેવો, તેનો અર્થ શીખવો, તે સંબંધી પ્રશ્નોત્તરો કરવા, ધર્મકથા સાંભળવી, અનાતુપૂર્વી ગણવી, માળા ફેરવવી, અરિહંતનો જાપ કરવો કે ધર્મધ્યાનનો અભ્યાસ કરવો. એ ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.)

૨૨ સામાયિક પારવાનો વિધિ

૧. પ્રથમ એક 'ખમાસમણ' દષ્ટને 'ધરિયાવહી સૂત્ર' કહેવું.
૨. પછી 'તસ્સહિતરી' 'અન્નત્ય' સૂત્ર કહી (ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધી) એક લોગસ્સનો અથવા ચાર નમસ્કારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. પછી કાઉસ્સગ્ગ પારીને—
૩. ત્રગટ 'લોગસ્સ' કહી એક 'ખમાસમણ' દેવું. પછી—
૪. 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! મુહપત્તી પડિલેહું ?' 'ધૃત્વિષ્ઠ' એમ કહીને પચાસ બોલથી-મુહપત્તી પડિલેહવી.
૫. પછી એક 'ખમાસમણ' દષ્ટને 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક પારું ?' 'યથાશક્તિ' એમ કહી.
૬. 'ખમાસમણ' દષ્ટને 'ધૃત્વિષ્ઠાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક પાયુ' ?' 'તહત્તિ' એમ કહીને—
૭. જમણો હાથ ચરવળા અથવા કટાસળા ઉપર સ્થાપીને એક નમસ્કાર મંત્ર ગણી 'સામાઠ્ઠવચ્ચણુત્તો' સૂત્ર કહેવું.

૮. પછી જમણો હાથ સવળો રાખી, એક નમસ્કાર મંત્ર ગણી સ્થાપનાચાર્ય યોગ્ય સ્થાને મૂકવા.

ઉપરા-ઉપર એ કે ત્રણ સામાયિક કરી શકાય, તેમાં દરેક વખતે સામાયિક લેવાનો વિધિ કરવો, પરંતુ તેમાં 'સજ્ઞાય કરુ' ને અદ્દલે 'સજ્ઞાયમાં છુ' એમ કહેવું, પણ-દરેક વખતે સામાયિક પારવું નહિં. એ સામાયિક કરવાં હોય તો એ પૂરાં થયે અને ત્રણ કરવાં હોય તો ત્રણ પૂરાં થયે. એક વાર પારવું. ને એકી સાથે આઠ-દસ સામાયિક ભેગાં કરવાં હોય તો પણ ત્રણ ત્રણ સામાયિક પૂરાં થયે પારવાં.

૨૩ દેવદર્શન તથા ચૈત્યવંદનનો વિધિ

૧. પ્રથમ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી એક વાટવામાં ચોખા, અદામ, નૈવેદ્ય વગેરે લઈ દેરાસરે જવું. પ્રથમ દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં 'નિસીદિ' બોલવી. પછી રંગમંડપમાં પ્રવેશ કરતાં ખીજી 'નિસીદિ' બોલવી અને જિનેશ્વરની મૂર્તિના દર્શન કરતાં ભાવપૂર્વક સ્તુતિ બોલવી. પછી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્ષ ચોખા, અદામ, નૈવેદ્ય વગેરે પરમાત્મા સમક્ષ બાજેક ઉપર ચડાવવાં. અને પછી ત્રીજી 'નિસીદિ' બોલી ચૈત્યવંદન કરવું.
૨. પ્રથમ ત્રણ 'ખમાસમણ' દેવાં, પછી ડાબો ઢીંચણ ઉભો રાખી ઉતરાસણ નાખી એ હાથ નેડી, 'ધચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવત્ ચૈત્યવંદન કરુ' ! 'ધચ્છ' કહી--
૩. 'જગચિંતામણિ' ચૈત્યવંદન કહેવું, અથવા 'સકલકુશલવલ્લિ' સ્તુતિ x કહી કોઈ પણ પૂજાર્ચકૃત ચૈત્યવંદન કહેવું.

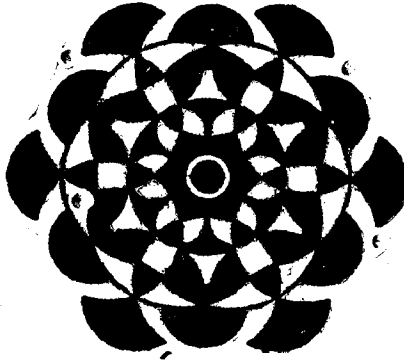
x સકલકુશલવલ્લિપુષ્કરાવર્તભેદો,

દુરિતતિમિરભાનુઃ કલ્પવૃક્ષોપમાનઃ ।

ભવજલનિધિપોતઃ સર્વસંપત્તિહેતુઃ,

સ ભવતુ સતતં વઃ શ્રેયસે શાન્તિનાથઃ ॥૧॥

૪. પછી 'જ' કિંચિ' કહી 'નમોત્યુ ભુ' સૂત્ર કહેવું.
૫. પછી 'જવંતિ ચેષ્યાઈ' સૂત્ર કહી એક 'ખમાસમણ' દેવું.
૬. પછી 'જવંત કેવિ સાહુ' તથા 'નમોડહંત' સૂત્ર કહેવાં.
૭. પછી સ્તવન અથવા 'ઉવસગ્ગહરં' સ્તોત્ર કહેવું.
૮. પછી એ હાથ મસ્તકે ધરી 'જયવીયરાય' સૂત્ર 'આભવમખંડા' સુધી કહેવું, પછી એ હાથ નીચા ઉતારી બાકીનું 'જયવીયરાય' સૂત્ર પૂરું કરવું.
૯. પછી ઉભા થઈ 'અરિહંતચેષ્યાણુ' સૂત્ર કહી 'અન્નત્ય' સૂત્ર કહી એક નમસ્કારનો કાઉરસગ્ગ કરવો.
૧૦. પછી કાઉરસગ્ગ પારીને 'નમોડહંત' સૂત્ર કહીને થોપ કહેવી. પછી એક 'ખમાસમણ' દેવું.

અમારાં પ્રકાશનો

૧	શ્રી પ્રતિકમણ્ડલ પ્રબોધટીકા	ભાગ ૧ લો	૫-૦૦
* ૨	શ્રી પ્રતિકમણ્ડલ પ્રબોધટીકા	ભાગ ૨ જો	૫-૦૦
૩	શ્રી પ્રતિકમણ્ડલ પ્રબોધટીકા	ભાગ ૩ જો	૫-૦૦
* ૪	પ્રતિકમણ્ડલની પવિત્રતા		૦-૩૭
* ૫	શ્રી પંચપ્રતિકમણ્ડલસૂત્ર (પ્રબોધટીકાનુસારી-ગુજરાતી)		૨-૦૦
* ૬	શ્રી પંચપ્રતિકમણ્ડલસૂત્ર (પ્રબોધટીકાનુસારી-હિંદી)		૨-૦૦
૭	સચિત્ર સાર્થ સામાયિક ચૈત્યવંદન (ખીજીઆવૃત્તિ)		૧-૦૦
૮	યોગપ્રદીપ		૧-૫૦
૯	તત્ત્વાનુશાસન		૧-૦૦
* ૧૦	ધ્યાનવિચાર (સચિત્ર)		અમૂલ્ય
* ૧૧	નમસ્કારસ્વાધ્યાય (સચિત્ર) (પ્રાકૃત વિભાગ)		૨૦-૦૦
૧૨	ઋષિમંડલસ્તવયંત્રાલેખન		૩-૦૦
૧૩	ઋષિમંડલયંત્ર (ત્રિરંગી આર્ટપેપર ઉપર)		૧-૦૦
૧૪	નમસ્કારસ્વાધ્યાય (સચિત્ર) (સંસ્કૃત વિભાગ)		૧૫-૦૦
15	A Comparative Study of The Jain Theories of Reality and Knowledge		15-00
૧૬	સર્વસિદ્ધાન્તપ્રવેશક		૧-૦૦
૧૭	જિનસ્નાત્રવિધિ તથા અહંદ્વલિષેકવિધિ		૨-૦૦
* ૧૮	લોગસ્સૂત્ર સ્વાધ્યાય		૭-૦૦
૧૯	યોગસાર		૨-૦૦
20	Praman-naya-Tattvalokalamkar (With English Translation)		20-00

• આ નિશાનીવાળા ગ્રંથો અપ્રાપ્ય છે.

छपानार ग्रंथो

- १ सूरिमंत्रकल्पसमुच्चय भाग १ दो
- २ योगशास्त्रना अष्टम प्रकाशतुं सविस्तर विवरणः
- ३ श्री पंचप्रतिकर्मसूत्र (प्रभोषटीकातुसारी-हिंदी) (पीठ आधृति)
- 4 Nyayavatar AND Nayakarnika with english Transletion
- ५ साम्यशतक तथा समताशतक
- ६ शत्रुंजय धातुप्रतिमालेखसंग्रह

